Trilogija Ivana Raosa

Ripić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:675971

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i pedagogije

Ana Ripić

Trilogija Ivana Raosa

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Helena Sablić Tomić

Osijek, 2012.

SADRŽAJ

SAŽETAK……..…3
UVOD…….....4
1. BIOGRAFIJA I BIBLIOGRAFIJA IVANA RAOSA……6
2. TRILOGIJA VJEČNO ŽALOSNI SMIJEH……...…8
2.1. Vječno nasmijano nebo……...…….9
2.2. Žalosni Gospin vrt……...….9
2.3. Smijeh izgubljenih djevojaka……..……..….10
2.4. O žanrovskom određenju……...10
3. RAOSOVO PRIPOVIJEDANJE……..12
3.1. Infantilni pripovjedač……...……..13
3.2. Pikarski elementi……....15
3.3. Zavičajna kultura i tragovi usmene književnosti……...……...…..16
4. RAZVOJ GLAVNOG LIKA U TRILOGIJI……....18
4.1. Utjecaj drugih likova na razvoj glavnog lika……..……...18
4.1.1. Muški likovi…….…19
4.1.1.1. Otac Petar…….…….19
4.1.1.2. Did Buja……...….21
4.1.1.3. Don Anđeo……...….21
4.1.1.4. Otac Izidor……22
4.1.1.5. Gigi……...23
4.1.1.6. Petar Meštrović…….……24
4.1.2. Ženski likovi……26
4.1.2.1. Baba Kata……..……27
4.1.2.2. Mala Marija……..…27
41.2.3. Žene u Smijehu izgubljenih djevojaka……..…29
4.2. Utjecaj prostora na razvoj glavnog lika…….…….31
4.2.1. Medov Dolac……...……32
4.2.2. Praznici u Medovu Docu…….……35
4.2.3. Get……..……36
4.2.4. Split…….…37
4.2.5. Gospin vrt……....39
4.2.6. Sjemenište……...40

4.2.7. Obrtnička škola……...43
4.2.8. Gimnazija……44
4.3. Utjecaj specifičnog vremena na razvoj glavnog lika……..…..….47
ZAKLJUČAK……...48
LITERATURA…….……...……..49

SAŽETAK

Tema ovoga diplomskog rada je analiza i interpretacija autobiografske trilogije Ivana Raosa pod nazivom *Vječno žalosni smijeh* objavljene krajem pedesetih i tijekom šezdesetih godina prošloga stoljeća, te tako malim dijelom doprinijeti još boljemu razumijevanju i recepciji osebujnog, stilski i tematski širokog i veoma produktivnog pripovjedačkog opusa. Na samom će početku rada biti pisano o biografiji i bibliografiji Ivana Raosa, a nakon čega će biti predstavljene osnovne odrednice trilogije i kratak sadržaj pojedinih romana te elementi Raosova pripovijedanja prepoznati kao najvažniji u konstrukciji autobiografskoga diskursa te trilogije. Detaljnije će se pisati o pripovjedaču, pikarskim elementima te zavičajnoj kulturi i tragovima i odjecima usmene književnosti u trima romanima koji čine trilogiju. U interpretativnom dijelu rada fokus će biti na razvoju glavnoga lika u romanu, a onda i u trilogiji, koji će se promatrati i opisati kroz suodnos s ostalim likovima te kroz odnos sa i prema prostoru u kojemu se lik oblikuje. Također, dotaknut će se i značajnost specifične fenomenologije vremena na razvoj lika, a u zaključku donijeti spoznaje do kojih se došlo analizom i interpretacijom autobiografskoga pripovijedanja u trilogiji *Vječno žalosni smijeh* Ivana Raosa.

Ključne riječi: Ivan Raos, trilogija, lik, prostor, vrijeme

UVOD

Tema ovoga diplomskog rada je trilogija Ivana Raosa *Vječno žalosni smijeh*. Tu autobiografsku trilogiju čine *Vječno nasmijano nebo*, *Žalosni Gospin vrt* i *Smijeh izgubljenih djevojaka*, romani objavljeni krajem pedesetih i tijekom šezdesetih godina 20. stoljeća. Cilj je ovoga rada prepoznati, analizirati i objasniti suodnose između likova i prostora koji su značajno utjecali na razvoj i sazrijevanje glavnoga lika u trilogiji. Rad je podijeljen na četiri osnovna poglavlja.

Prvi dio rada, *Biografija i bibliografija glavnog lika*, donosi autorovu biografiju, zanimljive detalje iz života te bogatu i raznovrsnu bibliografiju. Kako je autor u vrijeme svoga najplodnijeg djelovanja bio nezasluženo marginaliziran te su njegovi tekstovi teško dolazili do publike bit će spomenute i poteškoće s kojima se susretao prije nego je uspio naći nakladnika za tiskanje prvoga dijela trilogije *Vječno nasmijano nebo*.

U drugom će poglavlju, nazvanom Trilogija *Vječno žalosni smijeh*, biti riječi o osnovnim odrednicama trilogije poput žanrovskog određenja, kompozicije i opsega romana te principa po kojem je dobila ime. Također, u njemu se nalazi dijelovi s kratkim sadržajem pojedinih romana, te neke osobitosti svakog romana. Dio nazvan *Žanrovsko određenje*, kao što mu i sam naslov govori, donosi detaljnije žanrovsko definiranje djela, oslanjajući se, u najvećoj mjeri, na Lejeuneov članak *Autobiografski sporazum*.

Treće poglavlje govori o specifičnostima Raosova pripovijedanja u *Vječno žalosnom smijehu*. Naglasci su u tom smislu stavljeni na njegov humor, liričnost i stil, a detaljnije su obrađeni infantilni pripovjedač, odnosno postupci koji se koriste kako bi bio što uvjerljiviji, pikarski elementi, najviše izraženi u *Smijehu izgubljenih djevojaka* te zavičajna kultura i utjecaji usmene književnosti u romanima koji čine trilogiju.

Četvrto je poglavlje i središnji dio diplomskoga rada, a koji govori o razvoju glavnoga lika. Podijeljeno je na tri veća dijela: *Utjecaj drugih likova na razvoj glavnog lika*, *Utjecaj prostora na razvoj glavnog lika* i *Utjecaj vremena na razvoj glavnoga lika*. *Utjecaj drugih likova* donosi analizu likova koji su znatnije sudjelovali u autorovom životu, podijeljeni su na muške i ženske, te se na kraju donose zaključci o utjecaju jednih i drugih. Kako je očigledna promjena Raosovih raspoloženja, ovisno o tome u kojem se prostoru nalazi, *Utjecaj prostora na razvoj glavnog lika* promatra taj segment, a razlikuju se urbani i ruralni, te otvoreni i zatvoreni prostor i specifičan utjecaj svakoga posebno. *Utjecaj vremena na razvoj glavnog lika* ukratko opisuje tadašnje političko, ekonomsko i socijalno stanje, a koje je također ostavilo trag na razvoj glavnog lika.

Zaključak će donijeti spoznaje do kojih se došlo analizom i interpretacijom autobiografskoga pripovijedanja u trilogiji *Vječno žalosni smijeh* Ivana Raosa, a posebno onog dijela koji govori o utjecaju drugih likova, prostora i vremena na glavnog lika.

1. BIOGRAFIJA I BIBLIOGRAFIJA IVANA RAOSA

Prozaik, dramatičar, pjesnik i scenarist Ivan Raos, nepravedno podcijenjen i nedovoljno poznat široj javnosti jedan je od najplodnijih suvremenih hrvatskih pisaca. Rođen je u Medovu Docu kraj Imotskog, 1. siječnja 1921. godine, kao najstarije dijete mlinara Petra i Mare rođene Cvitković. Nakon petog razreda pučke škole upisuje se u Biskupsku klasičnu gimnaziju i sjemenište u Splitu jer su tada za siromašne *postojala samo dva puta: crveno ili crno, vojnik ili svećenik.*[1] Kako je Raos bio nemirna duha teško je podnosio zabrane i sjemenišna pravila, pa je nakon šestog razreda izbačen zato što je gledao film *Optužujem.* Posljednja dva razreda završio je u splitskoj klasičnoj gimnaziji, gdje je i maturirao 1940. godine. Nakon toga upisuje Pravni fakultet u Zagrebu, ali ga ne pohađa. Za to vrijeme promijenio je nekoliko poslova. Između ostalog, bio je novinar dnevnika *Hrvatski narod* u kojem objavljuje razne članke, prikaze, pjesme, novele, reportaže i osvrte. Također, pisao je i za časopise *Spremnost, Nova Hrvatska, Preporod* i *Hrvatska revija*. Njegova prva objavljena knjiga je *Utjeha noći,* posvećena preminulom prijatelju Petru Meštroviću. Godine 1944. oženio se Markom Jakovljević, a 1951. dobili su i sinove blizance Nenada i Predraga. Raos je vješto izbjegavao mobilizaciju, a upravo iz tog razloga upisuje Filozofski fakultet u Zagrebu, na kojem je odslušao 6 semestara. Svoj drugi brak sklopio je s Ivankom Mlinac 1969. godine. Bio je član *Društva hrvatskih književnika*, *Matice hrvatske*, član uredništva *Republike* i pridruženi član *krugovaša*. Iako je neprestano pisao i objavljivao, Raos, kao i većina književnika, nije mogao živjeti od svoga književnog djelovanja. Stoga je bio prisiljen baviti se raznim poslovima kako bi preživio, ali njegovo jedino pravo zanimanje bilo je i ostalo - književnost.[2]

Stilski, tematski i žanrovski raznovrstan, vrlo produktivan i osebujan, Ivan Raos je tijekom pedesetak godine svoje književne karijere ostavio neizbrisiv i neprocjenjiv trag u hrvatskoj književnosti. Pisao je pjesme, novele, drame i romane. Nakon *Utjehe noći,* 1943. godine izdaje dvije knjige pjesama u prozi: *Grold Taquart* i *Pjesan Nikodemova,* a 1956. izlazi *Knjiga o Taquartima*. Poslije pjesničke proze, posvećuje se pisanju drama: *Dvije kristalne čaše* (1953.), *Tri ratne priče* (1955.), *Tri egzotične priče* (1956.), *Tri ljubavi* (1956.), *Kako je New York dočekao Krista* (1956.), *Vjetar je zastao* (1957.), *Autodafe moga oca* (1957.), knjiga izabranih drama *Nemojte nam kosti pretresati* (1970.) i brojne druge. Godine 1956. izlaze dva romana: *Volio sam kiše i konjanike* i *Korak u stranu*. Zatim *Vječno*

[1] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 159.
[2] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 10.

nasmijano nebo (1957.), *Žalosni Gospin vrt* (1962.), *Vječno žalosni smijeh* (1965.), *Na početku kraj* (1969.), *Prosjaci i sinovi* (1971.), *Župnik na kamenu* (1975.), *Kraljičin vitez* (1976.). Pod pseudonimima Ledi Ani Vasor, odnosno Navi Soar napisao je kriminalističke romane *Crna limuzina 58526* i *Mrtvaci ne poziraju* (1961.). Raos je uvijek isticao da je njegov prvi tiskani književni tekst novela *Đeneral*, izdana 1940. godine u splitskom srednjoškolskom časopisu *Pregnuća.* Napisao je oko dvjesto novela, uglavnom objavljivanih u časopisima te u pet zbirki novela: *Gaudamada* (1956.), *Izabrat ćeš gore* (1964.), *Partija preferansa* (1965.), *60 pripovjedaka* (1980.) i *Gastarbajteri* (1982.).[3]

Najveći dio novela tiskao je u vlastitoj nakladi, baš kao i zbirku pjesama, prve drame i dvije pjesničke proze. O tadašnjem vrednovanju njegova rada najviše govori činjenica da velik broj njegovih književnih djela uopće nije recenziran. Uzrok tome se, dakako, ne može pripisati nedostatku književne vrijednosti, nego, kako to obično biva, izvanknjiževnoj sferi. Hrvatska književnost specifična je po tome što su brojni kvalitetni pisci za vrijeme svog života bezrazložno gurnuti na marginu književnog i kulturnog djelovanja zbog nepodobnih političkih stavova, svjetonazora ili tematike svojih djela. Ivan Raos jedan je od njih. Prema njegovu najpoznatijem romanu *Prosjaci i sinovi* snimljena je serija u 13 nastavaka u režiji Antuna Vrdoljaka. Te 1971. godine, netom nakon sloma hrvatskog proljeća, serija je zabranjena, ne zbog sadržaja, nego zbog imena autora. Prikazana je tek 1984. godine, ali i tada su neki prizori bili cenzurirani.[4]

Jedina književna nagrada koju je Ivan Raos dobio je ona *Matice hrvatske* iz 1967. za roman *Vječno nasmijano nebo*. Zanimljivo je kako je upravo to nagrađeno djelo čekalo gotovo cijelo desetljeće na objavljivanje. U razgovoru s Vlatkom Pavletićem pisac je detaljno opisao taj teški put od rukopisa do knjige. Nakon što je dovršio roman, 1948. godine, Raos ga je odnio *Seljačkoj slozi*. Prošla je godina dana bez odgovora. Otišao je po rukopis i odnio ga *Matici hrvatskoj* čiji je urednik bio Vjekoslav Kaleb. Od njih je dobio odgovor da rukopis ne odgovara njihovim tendencijama. Piščev školski kolega koji je radio u časopisu *Naprijed,* Jozo Županov, također ga je odbio. Marijan Matković, intendant HNK, prvi je koji je svojom recenzijom u *Vjesniku* upozorio na vrijednost tog romana. Raos predaje rukopis Ivanu Dončeviću, direktoru izdavačkog poduzeća *Zora*. Za recenzenta je određen njegov stari prijatelj Dobriša Cesarić. Baš kad je pomislio da mu ta činjenica garantira objavljivanje knjige, Cesarić mu savjetuje da tu *ispodpočetničku knjigu* baci u koš. Dončević mu tada dodjeljuje drugog recenzenta, Augustina Stipčevića. Nakon osam dana Raos saznaje da je

[3] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 15-18.
[4] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 16.

napokon odobreno tiskanje romana. Drugi dio trilogije, *Žalosni Gospin vrt* objavljen je 1962., a treći dio, *Smijeh izgubljenih djevojaka*, prvi put izlazi u sklopu trilogije *Vječno žalosni smijeh* 1965. godine. [5]

Ivan Raos umro je 8. srpnja 1987. godine od posljedica moždanog udara. Sahranjen je u Medovu Docu, mjestu za kojeg ga veže rano djetinjstvo, a kojem se često i rado vraćao sve do svoje smrti. Od 1994., na dan njegove smrti, svake se godine održavaju *Raosovi dani* – trodnevni skup posvećen uspomeni na pisca i njegovo književno djelovanje. [6]

2. TRILOGIJA *VJEČNO ŽALOSNI SMIJEH*

Raosovu autobiografsku trilogiju *Vječno žalosni smijeh* čine romani *Vječno nasmijano nebo*[7], *Žalosni Gospin vrt*[8] i *Smijeh izgubljenih djevojaka*[9]. U njoj je linearno ispripovijedan piščev život od 1924. do 1941. godine. Prema tipologiji Helene Sablić Tomić radi se, dakle, o autobiografiji u užem smislu, čija je karakteristična dominanta kontinuirano retrospektivno pripovijedanje o osobnom životu te u kojoj je identičnost autora, pripovjedača i lika ovjerena autodijegetskom naracijom u prvom licu.[10]

U razgovoru s Vlatkom Pavletićem Raos je rekao: *... u sva su tri romana zaista stvarni događaji i ljudi, ljudi koji su ušli u kronike čak pod svojim pravim imenima.*[11] Napominje da je samo jedno ime u *Žalosnom Gospinom vrtu* izmijenjeno na zahtjev te osobe te da je na nekim mjestima *stvarna istina svukla radnu odjeću i obukla mrvičak svečanije haljine umjetničke istine*.[12] Iz navedenoga se, dakle, može zaključiti da se sve zabilježeno uistinu i dogodilo, ali se autor u nekim trenucima prepustio pjesničkoj slobodi te je uljepšao i dogradio pojedine razgovore i opise.

Trilogija je dobila naziv prema prvim riječima iz naslova triju romana. Premda Raos u razgovoru s Pavletićem tvrdi kako ga nije unaprijed planirao, oksimoronski naslov *Vječno žalosni smijeh* daje naslutiti i tematsko i stilsko određenje djela. Autor ga je najbolje definirao

[5] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 233-235.
[6] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 14.
[7] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Zora, Zagreb 1957.
[8] Raos, Ivan, *Žalosni Gospin vrt*. Zora, Zagreb 1962.
[9] Raos, Ivan, *Smijeh izgubljenih djevojaka*. Matica hrvatska, Zagreb 1965.
[10] Više u: Sablić Tomić, Helena, *Intimno i javno*. Naklada Ljevak, Zagreb 2002., str. 40.
[11] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 166.
[12] Ibid., str. 166.

sljedećom rečenicom *U igri stvoren naslov postade ne samo sažetkom romana moga i mnogih ljudskih života: radost pomućena tugom, med zagorčen pelinom.*[13]

2.1. Vječno nasmijano nebo

Sam podnaslov prvog dijela trilogije, *Kronika moga djetinjstva*, ukazuje na koji se dio života odnosi. *Vječno nasmijano nebo* ljetopis je Raosova najranijeg životnog doba provedenog u Medovu Docu. Kratka poglavlja u kojima su ispričani svakodnevni događaji i portretirani brojni likovi daju nam odličan uvid u život i osjećaje jednog djeteta čija prva sjećanja sežu u vrijeme kada je imao samo tri godine. Roman započinje sa šest kratkih pučkoškolskih zadaća: *Moje selo, Moj otac, Moja majka, Moj did, Moja baka i Moj prvi doživljaj*. Na taj nas način dijete upoznaje sa najvažnijim elementima svoga života, a neizravno nas upućuje na činjenicu da je i on sam svojevrsni proizvod ambijenta i ljudi koji ga okružuju. Ne iznenađuje što je na prvom mjestu baš priča o selu, jer je Raos uvijek isticao da je *poslije sebe sama najbolje poznavao svoje ljude i svoj zavičaj*.[14] Roman prati glavnog lika u odrastanju, prvim uspomenama, sitnim nepodopštinama i zaljubljivanju, a završava scenom kada dječak napušta voljeno selo i odlazi u splitsko sjemenište.

2.2. Žalosni Gospin vrt

Drugi dio trilogije, s podnaslovom *Kronika moga dječaštva*, odnosi se na vrijeme piščeva dječačkoga doba, a koje je u najvećoj mjeri provedeno u splitskom sjemeništu. Obuhvaća razdoblje od šest godina – od Raosova dolaska u Split pa do izbacivanja iz Biskupskog sjemeništa. Dječak naviknut na slobodu i jednostavnost življenja teško se nosi sa licemjernim društvom i, za njegov temperament, prestrogim sjemenišnim pravilima. Dolazi u okrutan, ali na neki način lijep i žalostan svijet.[15] Vrijeme provodi zamišljajući razgovore s malim Isusom i Gospom te sanjareći o Medovom Docu. Nedostaju mu njegovi dobri ljudi i prijateljski savjet. Također, u sjemeništu se prvi put susreće s porugama na račun neimaštine. Sve to njegovo samopouzdanje rapidno i neminovno smanjuje, a u želji da se oslobodi epiteta siromaha, često organizira i sudjeluje u nedopuštenim radnjama. U sjemeništu se budi žudnja

[13] Ibid., str. 167.
[14] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 223.
[15] Prosperov Novak, Slobodan. *Povijest hrvatske književnosti*. Golden marketing, Zagreb 2003., str. 427.

za ženom i seksualnim sjedinjenjem, koja ga često dovodi u neprilike. Međutim, njegovom izbacivanju iz sjemeništa uzrok je bio gledanje, sjemeništarcima zabranjenog, filma *J'acusse*[16]. U posljednjem poglavlju nazvanom *Žalosni Gospin vrt* pisac nas vodi u splitski Get u kojem upoznaje sušičavu prostitutku Anku s kojom će prvi put voditi ljubav. To se poglavlje može smatrati uvodom u treći dio trilogije, *Smijeh izgubljenih djevojka*, u kojem je najveći dio radnje smješten upravo u Get.

2.3. Smijeh izgubljenih djevojaka

Posljednji dio trilogije *Smijeh izgubljenih djevojaka* (*Kronika moga mladenaštva*), pripada *urbanom krugu*[17] Raosove proze. Radnja je smještena u predratni Split, točnije na Pjacu, Rivu i u Get. Pripovjedačka je matrica proširena i autor u ovom dijelu ispisuje svojevrsni društveni roman.[18] Nakon što je izbačen iz sjemeništa, ostaje u Splitu kako bi završio gimnaziju. Budući da ga otac ne može financirati, Raosu ne preostaje drugo nego se snalaziti na razne načine – ili to ili povratak k ovcama na selo. Poslije podstanarstva kod poštara Marka, odlazi živjeti kod rođaka u hotel *Ljubljanu*. Prehranjuje se u Pučkoj kuhinji, radi kao dostavljač, nosač i pomoćni konobar te drži instrukcije bogatijim učenicima. Okružen kockarima, prostitutkama, pijancima i raznim čudacima, mladić spoznaje sebe sama i stvarni svijet, potpuno suprotan od onoga sjemenišnoga. U gimnaziji će upoznati i svoga prvog pravog prijatelja, Petra Meštrovića. Na neko vrijeme odlazi iz Splita kako bi bio učitelj u grabovačkoj školi. No kada se vihor rata bude osjetio u Dalmaciji, Raos odlazi vidjeti kako se sa ratnim stanjem nosi Split i njegovi tamošnji prijatelji.

2.4. O žanrovskom određenju

Ova romansirana autobiografska kronika, a kronikom ju podnaslovno žanrovski određuje sam Raos, ispisana na više od 850 stranica, podijeljena na oko stotinu i osamdeset poglavlja u tri romana, izašla je u vrijeme kada je autobiografski oblik imao *nepovoljniji*

[16] J'acusse (Optužujem) film je napravljen prema članku Emila Zole, u kojem on zahtijeva oslobođenje židovskog časnika Alfreda Dreyfussa, nepravedno osuđenog zbog navodnog odavanja vojnih tajni Njemačkoj. Više na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Afera_Dreyfus (25.05.2012.)
[17] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 159.
[18] Prosperov Novak, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti*. Golden marketing, Zagreb 2003., str. 427.

recepcijski kontekst[19] za razliku od književnosti devedesetih godina kada je autobiografska proza bila daleko bolje prihvaćena u javnosti. Unatoč tome, *Vječno nasmijano nebo* Raosova je najobjavljivanija knjiga.

Svaki od tri romana sačinjen je po istom kompozicijskom principu – nižu se poglavlja, od kojih je svako jedna *fabulativno zatvorena novelistička mikrocjelina*[20], a zajedno čine mozaik piščeva života. Prikazuju istog junaka u različitoj životnoj dobi i različitim životnim sredinama. Prati se njegovo odrastanje i sazrijevanje – od veselog medovdočkog djeteta u *Vječno nasmijanom nebu*, preko nesretnog i izgubljenog dječaka u sjemeništu koji nam se otkriva u *Žalosnom Gospinom vrtu*, pa do mladića prikazanog u *Smijehu izgubljenih djevojaka* koji dane provodi u splitskom Getu okružen najnižim slojem društva – kockarima i prostitutkama. Premda trilogija svjedoči teškim trenucima likova i nesretnim sudbinama, mnoštvo uzbudljivih, gotovo nezamislivih događaja, osebujnih likova (u kojima se zrcali i sam autor) te nezaboravnih dijaloga čine ovo djelo *jednom od najradosnijih knjiga suvremene hrvatske književnosti*[21]. Trilogija *Vječno žalosni smijeh* nije samo autobiografija glavnog lika, nego i *umjetničko i društveno svjedočanstvo o jednom vremenu*[22].

U članku *Autobiografski sporazum* Philippe Lejeune definira autobiografiju kao *retrospektivni prozni tekst kojim neka stvarna osoba pripovijeda vlastito življenje, naglašavajući svoj osobni život, a osobito povijest razvoja svoje ličnosti*[23] te u kojem postoji identičnost autora, pripovjedača i lika.[24] Prema tome, jasno je kako je trilogija *Vječno žalosni smijeh* autobiografija. Osim toga, autobiografski sporazum može se prepoznati kroz cijelo djelo, u kojem se ponavlja ime i prezime glavnog lika, odnosno pripovjedača i autora, koje se nalazi na koricama knjige, a i sam nas autor svojim podnaslovima (*Kronika moga djetinjstva*, *Kronika moga dječaštva*, *Kronika moga mladenaštva*) upućuje na njega. Dakle, u autobiografiji autor pripovijeda o svome životu, odnosno svojoj prošlosti, s određene vremenske distance, pa se nameće pitanje pouzdanosti autobiografskog pamćenja.[25] Ipak, toliku razinu fikcije moramo prihvatiti i razumjeti, baš zbog te vremenske distance i iskustva koje je autora u međuvremenu izmijenilo. Kod identičnosti imena lika i imena autora, Lejeune

[19] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 135.
[20] Ibid., str. 140.
[21] Donat, Branimir, *Različito i isto*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1993., str. 124.
[22] Ibid., str. 120.
[23] Lejeune, Philippe, *Autobiografski sporazum*. U: *Autor, pripovjedač, lik*. Svjetla grada, Osijek 1999., str. 202.
[24] Ibid., str. 203.
[25] Ileš Tatjana, *Album-grad*. U: časopis *Kolo,broj 1*. Matica hrvatska, Zagreb 2008., str.66.

isključuje mogućnost fikcije[26] te kaže *čak i da je pripovjedni tekst historijski potpuno lažan, spadao bi u red laži, a ne fikcije*.[27]

Uz osobni život, tema autobiografije mogu biti i društvena i politička povijest, odnosno kronika.[28] Kronika, koja dolazi od grčke riječi khrónos, što znači vrijeme, označava opširni zapis važnijih zbivanja koje se zapisivalo po redu kako su se događali.[29] Kako je Raosova trilogija pisana kronološki, logično je da je djela podnaslovio kronikama. Također, ispunjava i prvi uvjet, onaj koji se odnosi na društvene i političke događaje toga vremena, čijim podacima trilogija obiluje.

Vječno žalosni smijeh, dakle, možemo shvatiti i kao autobiografsku kroniku, no u ovom smislu, prema Lejeuneu, nikako je ne možemo smatrati romanom, jer sam naziv roman ispunjava funkciju koja potvrđuje fiktivnost.[30] Naime, romaneskni sporazum, osim fiktivnosti, podrazumijeva ne-identičnost autora i lika (odnosno oni ne nose isto ime) i u aktualnoj se terminologiji roman poistovjećuje s tim sporazumom.[31] Za razliku od romana, pripovjedni tekst je neodređen i dopušta autobiografski sporazum. [32]

3. RAOSOVO PRIPOVIJEDANJE

Pišući iskreno i bez zadrške o vlastitome životu autor nam je dopustio da se upoznamo s njegovom jednostavnom osobnošću i bogatim životom. Upravo je takav i njegov stil pripovijedanja. Osebujan dovoljno da zadovolji i najviše estetske zahtjeve, a jednostavan toliko da ga svaki čitatelj može s lakoćom shvatiti. Premda je književna kritika njegove spisateljske vrline uporno preokretala u mane[33], Raos do danas ostaje autor čiji je jedinstveni stil teško dosegnuti.

Lakoća kojom pripovijeda i opisuje do najsitnijih detalja, efektno izmjenjuje dijaloge i monologe te različite perspektive čine ga *majstorom kazivanja*[34]. Neporecivi talent vidljiv je i u poigravanju književnim sredstvima. Ivan Katušić u članku *Na marginama Raosove trilogije*

[26] Lejeune, Philippe, *Autobiografski sporazum*. U: *Autor, pripovjedač, lik*. Svjetla grada, Osijek 1999., str. 219.
[27] Ibid., str. 219.
[28] Ibid., str. 213.
[29] http://hr.wikipedia.org/wiki/Kronika (10.06.2012.)
[30] Lejeune, Philippe, *Autobiografski sporazum*. U: *Autor, pripovjedač, lik*. Svjetla grada, Osijek 1999., str. 216.
[31] Ibid., str. 216.
[32] Ibid., str. 216.
[33] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 20.
[34] Novak, Slobodan, *Izabrana djela Ivana Raosa*. U: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1980., str. 16.

čak zaključuje da *sasvim sigurno niti jedan naš pisac na takav način ne barata književnim rekvizitima.*[35] Sočna ikavica gusto je protkana pučkim leksikom i stihovima[36], a bogatstvo jezika i Raosov prepoznatljivi humor pršte iz svake rečenice. Lirska nota, te elegična i sjetna raspoloženja također su jedne od provodnih niti djela[37].

Kako autor odrasta, tako se mijenja i njegov stil pisanja – od simuliranog naivnog dječjeg izričaja do vrsnog poznavatelja jezika i pripovjednih tehnika. *Vječno žalosni smijeh* odlikuje se i neposrednošću izričaja, a Branimir Donat ga u članku *Različito i isto* definira kao *djelo čvrsto povezano uz najbolje tradicije, ali moderno po humornom i ironijskom načinu pripovjedačeva gledanja*[38].

Raosov jezik i stil svakako su neiscrpna tema filološkim istraživanjima, no u ovome radu oni ne će biti primarnim fokusom analize i interpretacije, ali će ih se promatrati kao fenomene specifičnoga pripovjednoga diskursa koji uvelike mogu upotpuniti sliku o čovjeku jednoga vremena, njegovu odrastanju i sazrijevanju u prostoru širega zavičaja.

3.1. Infantilni pripovjedač

Budući da je vremenska udaljenost od proživljenih događaja do njihova pripovijedanja na nekim mjestima veća od 25 godina, bilo je veoma zahtjevno približiti *ja koje pripovijeda (subjekt iskaza)* i *ja o kojem se pripovijeda (objekt iskaza).*[39] Kako bi se skratila ta *vremenska i psihološka udaljenost*[40], autor u prvom dijelu trilogije, *Vječno nasmijanom nebu*, uvodi infantilnoga pripovjedača u liku dječaka Ivana Raosa. Diskurs pripovjedača prilagođen je dječjim mogućnostima te načinu razmišljanja i zaključivanja.

Dijete iz svoje perspektive opisuje slike i događaje koji su mu ostali u sjećanju, a obuhvaća razdoblje od njegove treće godine do odlaska u sjemenište. Ono što obilježava dječje pripovijedanje u *Vječno nasmijanom nebu* svakako su labava kompozicija, humor, rečenice ispunjenje životnom radošću i optimizmom te jednostavnim usmenoknjiževnim oblicima: poslovice, zagonetke, brojalice… U Imotskoj krajini s djecom se odmalena priča kao s odraslima, a razgovori obiluju usmenim folklorom, pa tako gotovo i nema događaja koji

[35] Katušić, Ivan, *Na marginama Raosove trilogije*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 316.
[36] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 28.
[37] Ibid., str. 142.
[38] Donat, Branimir, *Različito i isto*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1993., str. 120.
[39] Nemec, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*. Školska knjiga, Zagreb 2003., str.178.
[40] Ibid., str. 178.

se neće opjevati ili razgovora koji nema barem jednu poslovicu.[41] Mali Raos usvojio je tu praksu te je, po uzoru na starije, rečenice kitio poslovicama ili vlastitim stihovima:

Kada dođu Pokladi,
s guzicom se okladi.
Kada dođu Križi,
uzmi pa poliži. [42]

U želji da stvori što uvjerljivijeg infantilnog pripovjedača, autor je na nekim mjestima pretjerao u isticanju dječjeg stila izražavanja, na primjer u pučkoškolskim zadaćama:

Nesićan se kadmeje Mater rodila i bilin. Mlikon zaDojila. Ma znan da san serodio na novu Godinu 1921. A to su mi kazali i da me je obabila kate Luckina upregaču bogiDuša šta seja mogu sititi jemi gato da san tiga od dvi godine Piva pod taracon Dida buje Doša San van kalendati ako ćete štogod dati Jolismokvu joligrozdić na Dobro vandoša božić A ljudi sumi Dali 120 dinara i puno se smijali Ija šnjima. Unda se ništa ne sićan svedokmi nisu bile skoro tri godine atogaje bila popova Kužina Amen.[43]

Gotovo je nemoguće povjerovati u autentičnost brojnih pravopisnih i gramatičkih pogrešaka kojima obiluje zadaća *Moj prvi doživljaj*, pa čak i ako se radi o seoskom djetetu koje je tek krenulo u školu. Osim toga, mnoge pogreške nisu dosljedne, na primjer na nekim je mjestima nenaglašeni oblik pomoćnog glagola biti – *san* napisan početnim malim slovom, a na jednom mjestu velikim; neka vlastita imena piše malim slovom, a neka velikim, dok s druge strane opće imenice, glagole ili pridjeve piše velikim početnim slovom; na nekim mjestima spaja glagole i pomoćne glagole u jednu riječ, a ostale piše gramatički pravilno i sl. Navedeni primjer učinio mi se neuvjerljivim, što ne mora značiti da pučkoškolske zadaće uistinu nisu djelo sedmogodišnjeg Raosa. U autorovu obranu može se reći da je posrijedi dječačka zbunjenost, ali i to nam se nameće kao nelogičnost budući da znamo kako je mali Raos vrlo inteligentno dijete, a već kao dječak u sjemeništu i izvanredni poznavatelj hrvatskog književnog jezika.

Iako nam je od samog početka jasno da niti jedno dijete nije toliko bistro i razvijeno kao što je mali Ivan prikazan u romanu i da kroz njega uvijek pripovijeda netko stariji, autor se uglavnom vješto uživljava u lik sebe kao dječaka. I sam je jednom prilikom rekao kako mu

[41] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 25.
[42] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 26.
[43] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 18.

je to bilo vrlo lako jer je njegovo djetinjstvo još uvijek živo u njemu. Na Pavletićeve [44] primjedbe da dječak ne može tako mnogorječivo i izbalansirano govoriti , odgovara da je to napisao u dvadeset i sedmoj godini, te da nije upravni govor, već pripovijedanje glavnog junaka – djeteta. Također, dodaje da bi svako dijete iz njegova kraja takvo isto djelo moglo vrlo lako ispripovijedati. Dakle, treba prihvatiti da je u *Vječno nasmijanom nebu ilustracija djetinjstva iz naivne dječje psihe pripovjedna konvencija*[45] i prisjetiti se Raosove rečenice kako je i *najautentičnije svjedočanstvo samo rekonstrukcija*[46].

U *Žalosnom Gospinu vrtu* samo se na početku može prepoznati infantilni pripovjedač, pa tako autor još neko vrijeme ubacuje *svoju zvučnu poštapalicu „to se zna“,* [47] koju je u *Vječno nasmijanom nebu* stalno koristio. Međutim, njegov se stil infantilnog pripovijedanja vrlo brzo modificira[48], što zbog promjene sredine, što zbog vlastitoga sazrijevanja.

3.2. Pikarski elementi

Treći dio trilogije, *Smijeh izgubljenih djevojaka*, daje nam jasnu sliku predratnog Splita, točnije onih splitskih ulica koje su bile utočište različitih nesretnih pojedinaca - pijanaca, prostitutki i ridikula, a upravo *taj polusvijet čini jedinstvenu pitoresknost i duh tog mediteranskog grada*[49].

Pikarsku književnost odlikuje promjena mjesta glavnog junaka koji pod plaštem satire te kroz umjetničko djelovanje pokazuje svoj stav i mišljenje o aktualnim temama[50], a pikarski roman definiran je kao *autobiografska ispovijest skitnice*[51]. Glavni lik pikarskog romana, odnosno pikaro (lutalica), snalažljiv je i probitačan, baš kao i središnji lik trilogije *Vječno žalosni smijeh* Ivan Raos. Kada je zbog, za budućeg svećenika, neoprostive pogreške izbačen na ulicu i prepušten sam sebi, Raos se vješto suočava sa nepravednom školom života. Egzistencijalni minimum lako si je omogućio, ali je u stalnoj čežnji za probitkom na socijalnoj ljestvici. Dane provodi sa prezrenim i odbačenim individuama koje su smatrane dnom ljudskog društva. Uvodi nas u taj svijet i prikazuje njihove živote. Prostitutke koje slave

[44] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 218.
[45] Nemec, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*. Školska knjiga, Zagreb 2003., str. 178.
[46] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 217.
[47] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 151.
[48] Ibid., str. 151.
[49] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 159.
[50] Solar, Milivoj, *Rječnik književnog nazivlja*. Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006., str. 217.
[51] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 160.

dolazak osvajačke vojske, kartaši čiju igru ni rat ne može omesti, taksist koji preskupo naplaćuje vožnju te tako iskorištava tuđu nesreću, Jozara kojeg zanima samo je li krčma ostala čitava i Gigi koji bezrazložno bježi iz grada također su neki od pikarskih elemenata romana.[52]

Osim *Smijeha izgubljenih djevojaka,* i prva se dva dijela trilogije mogu smatrati pikarskim romanima jer ispunjavaju osnovnu odrednicu pikarstva – premještanje glavnog lika iz ambijenta u drugi ambijent.

Opis predratnog Splita u *Smijehu izgubljenih djevojaka* nosi u sebi *tragove društvene kritike*[53] i *obilježja socijalne proze*[54]. Premda Raos zasigurno nije predstavnik pikarskoga romana kod nas, pronađeni pikarski elementi su književno-teoretska obilježja *Smijeha izgubljenih djevojaka*[55], a također se i cijela trilogija može promatrati kao *pokušaj obnove pikarskog romana*.[56]

3.3. Zavičajna kultura i tragovi usmene književnosti

Kao pravi čovjek s kamena (Imoćanin) Ivan je Raos zauvijek u sebi nosio i dio svoga kamenjara, nikad ga se ne odričući. U vlastitu je književnost vješto uklapao tradiciju svoga zavičaja i prikazivao ga *u punijem, širem i obuhvatnijem svjetlu više nego itko prije i poslije njega*[57]. Njegova djela obiluju zavičajnom kulturom i tragovima i odjecima usmene književnosti rodnoga kraja pa izuzetak nije ni ova autobiografska trilogija. Ti su elementi najizraženiji u *Vječno nasmijanom nebo* koje nije samo kronika jednog sretnog i bezbrižnog djetinjstva, nego i *riznica običajnog gradiva i podataka iz svakodnevnog života ruralne zajednice*[58].

Već nas sami naslovi poglavlja upućuju na tradiciju Dalmatinske zagore. Osim što su oblikovani usmenoknjiževnim formulacijama, oni najavljuju i neki obred ili običaj: *Mačkare, Sveti Ivan Svitnjak, Cvjetnica, Veliki Petak, Ide škola, ubi vola, I gol i bos odoh u hajduke, Kosovo na Kosovu* itd.[59] Mali Raos prisustvuje sijelima, svatovima, crkvenim obredima i

---

[52] Više u: Lovrić, Fabijan, *Pikarski elementi u Smijehu izgubljenih djevojaka Ivana Raosa*. U: *Dubrovnik*, N.s. god. 21., 2010., str. 316.
[53] Donat, Branimir, *Različito i isto*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1993., str. 342.
[54] Ibid., str. 349.
[55] Lovrić, Fabijan, *Pikarski elementi u Smijehu izgubljenih djevojaka Ivana Raosa*. U: *Dubrovnik*, N.s. god. 21., 2010.,str. 320.
[56] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 159.
[57] Glibo, Rajko, *Ivan Raos i usmenonarodna književnost njegovog zavičaja*. U: *Osvit*,3 /4, 2004., str. 162.
[58] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 146.
[59] Novaković, Goran, *Bogatstvo zavičajne kulture u Raosovoj prozi*. U: *Zbornik radova i pjesama*. Općina Kijevo, Kijevo 2009., str. 143.

ostalim seoskim okupljanjima u kojima su smješteni njegovi prvi događaji, te nam na taj način daje odličnu sliku života i običaja jednog sela Dalmatinske zagore.

Kako je usmena književnost u Imotskoj krajini dio svakodnevne komunikacije[60], pripovjedačev diskurs krase i brojni usmeni oblici poput brojalica, izreka, pjesama, priči i najčešćih, poslovica: *Ako hoćeš nešto kratko i pametno reći, onda nego govori ništa, nego samo ubaci poslovicu*[61]. Raos već kao dječak usvaja taj običaj pa razgovore često završi poslovicama, što onim poznatima, što vlastitim, izmišljenima poput: *Bolje je situ spavati, nego gladnu kopati*[62] ili *Mlinar žito melje, a ne zelje*[63]. U tekst su inkorporirane i rugalice, tipične za seoski mentalitet i ganga koja je karakteristični oblik te sredine[64]:

Ta sva povijest roda moga
S guslinih se žica čuje…[65]

Također, kod Raosa je često spontano prepletanje proze i stiha, što je tipični pučki književni postupak, a i rečenice su deseterački ili osmerački ritmizirane.[66] *Pjesma strica Mike* i *Dida Buje pripovijest* rimovana su poglavlja koja se mogu pjevati uz gusle. Spominje se u romanu i Kačićev *Razgovor ugodni naroda slovinskog,* koji je za kraj u kojem je prevladavala epska pjesma, bio iznimno gradivo.

Pjesmice su često nabijene erotikom:

Ege-ge, na-gege,
drž' je, kume, za noge,
za te noge runjave,
ožeži je, opali je
kad iz tvoga sela nije! [67]

Ipak, duhovitost je njihovo temeljno obilježje:

Džigerica oko srca meso:
ne nosi je momak, nego bleso.[68]

[60] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 147.
[61] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo,* Riječ, Vinkovci 1997., str. 29.
[62] Ibid., str. 30
[63] Ibid., str. 30.
[64] Novaković, Goran, *Bogatstvo zavičajne kulture u Raosovoj prozi*. . U: *Zbornik radova i pjesama*. Općina Kijevo, Kijevo 2009., str. 148.
[65] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo,* Riječ, Vinkovci 1997., str. 197.
[66] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 148.
[67] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo,* Riječ, Vinkovci 1997., str. 103.
[68] Ibid., str.142.

Gotovo je nemoguće izdvojiti sve elemente usmene književnosti i zavičajne tradicije Imotske krajine u *Vječno žalosnom smijehu* jer oni čine fundamentalni dio romana te se tu trilogiju, kako piše Goran Novaković, može smatrati i *usmeno-književnom monografijom Dalmatinske zagore*[69].

4. RAZVOJ GLAVNOG LIKA

Vječno žalosni smijeh opsežno je autobiografsko štivo u kojemu Ivan Raos retrospektivno, kronološki pripovijeda vlastiti život od svoje treće do dvadeset i treće godine. Autor nas upoznaje sa zavičajem, njemu dragim ljudima, svojim prvim ljubavima, dilemama i razočaranjima. Kako je svaki od tri romana smješten u okruženje veoma različitih, i unutarnjih i izvanjskih, prostora, a junak okružen brojnim, također različitim, likovima, od svećenika do prostitutki, pisani autoportret glavnoga lika te njegov razvoj kroz dijelove trilogije, nastojalo se sagledati kroz prizmu upravo različitosti tih prostora, ali i likova koji su značajno utjecali na razvoj Ivana Raosa, i lika i pripovjedača i autora.

4.1. Utjecaj drugih likova na razvoj glavnog lika

Budući da se ovdje radi o autobiografiji i da je u središtu zanimanja glavni lik, svaki je događaj *zasnovan na odnosu te središnje jedinice osobnosti prema likovima*[70]. Dodala bih da vrijedi i obrnuto, jer na svakog čovjeka, osim njegova urođenog, naslijeđenog karaktera znatan utjecaj ima i okolina, odnosno ljudi koji ju sačinjavaju.

Kako bi nam što detaljnije prenio sliku svoga odrastanja, Raos uvodi *što više zanimljivih i psihološki ili fabularno relevantnih detalja i likova*[71]. Jasno je da svi ti likovi ne mogu biti pomnije psihološki razrađeni, jer njih autor uvodi samo kao svjedoke vlastitog iskustva i događajima bogatog života. Ipak, među tim brojnim likovima postoje i oni koji su imali osjetan utjecaj na Raosov život i sazrijevanje, a nešto više o njima bit će riječi u sljedećim poglavljima.

[69] Novaković, Goran, *Bogatstvo zavičajne kulture u Raosovoj prozi*. . U: *Zbornik radova i pjesama*. Općina Kijevo, Kijevo 2009., str. 143.
[70] Peleš, Gajo, *Tumačenje romana*. ArtTresor naklada, Zagreb 1999., str. 87.
[71] Donat, Branimir, *Različito i isto*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1993., str. 121.

4.1.1. Muški likovi

Čitajući trilogiju, nemoguće je ne primijetiti kako muški likovi nose najveći dio radnje, sam Raos kaže čak i preko osamdeset posto.[72] Dodaje kako je to i razumljivo, jer nam pruža realnu sliku života u kamenjaru, te još kaže da kao muškarac bolje poznaje muškarce nego žene[73], pa im je shodno tome i posvetio više prostora u romanu. Analizirani su samo oni muški likovi koji su, po mojoj procjeni, ostavili najveći trag u odrastanju autora, odnosno glavnog lika. Uz oca Petra, dida Buju, don Anđela te prijatelja Petra Meštrovića, također su obrađeni i splitski ridikul Gigi te izmišljeni otac Izidor.

4.1.1.1. Otac Petar

Otac Petar malom je Ivanu ono što je svaki otac svome sinu – uzor i autoritet. Štedljivi i radišni Petar glava je kuće i jedini koji zarađuje. U početku zaposlen u Srijemu, kasnije u mlinu na Lovreću, vrlo je malo vremena provodio s obitelji. Prije nego što se oženio bio je u talijanskom ropstvu gdje se zaljubio u neku Talijanku, a vjerojatno bi je i oženio da se nije vratio kući. Sina je poljubio svega nekoliko puta, uvijek krišom. Malo je razgovarao, uvijek odmjereno i pametno. Bio je pravedan, pošten i suzdržan u pokazivanju emocija, ali iznimno osjećajan. Suzdržanost nije bila posljedica manjka ljubavi, nego zbunjenosti i stida:
Toliko me je volio da se stidio ljubavi. [74]

Za nekoga možda nelogična tvrdnja, ali za sve one koji imalo poznaju mentalitet dalmatinskog zaleđa itekako shvatljiva. Raos je to najbolje objasnio u razgovoru s V. Pavletićem: *Već rekoh da se patrijarhalni očevi pomalo i stide ženskih osjećaja prema potomstvu. Često se i požestoko naprežu da zatome i smijeh i suzu – iskazivanje osjećaja priliči kmezavu žensku, a ne junaku.* [75]

Jedne subote otac je kući došao bolestan. Imao je visoku temperaturu, ali i ostali su ukućani bili bolesni. Po nezapamćenoj mećavi odlučio se zaputiti do Lovreća, udaljenog sedam kilometara, kako bi ukućanima nabavio čaj i lijekove. O tom je junačkom pothvatu pričalo je cijelo selo, a i on sam bio je pritajeno ponosan na sebe. Dječak je shvatio koliko je snažna ljubav mlinara Petra prema svojoj obitelji, iako je ne pokazuje često. Bio je sretan jer je napokon doživio očinsku toplinu za kojom je žudio cijelo vrijeme:

[72] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 226.
[73] Ibid., str. 226.
[74] Raos, Ivan, *Žalosni Gospin vrt.* Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 51.
[75] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 165.

Nikada nisam sretnije usnuo, nego te noći na njegovu hrapavu dlanu. [76]

Otac nikada nije vikao niti ga je tukao. Bio je iznimno miran i tih čovjek, potpuna suprotnost tipičnom Imoćaninu, ali i svojoj ženi, Ivanovoj majci. Ipak, dječak se više bojao oca nego majke. Najviše ga je plašila šutnja i očev nepomični pogled kad ga uhvati u laži. Pred ocem se stidio, kao pred kakvim strancem, čak je znao poželjeti batine, samo da neugodni trenuci šutnje prestanu: *Ovako strepim pred njegovom šutnjom, pred njegovim kratkim i ljubeznim zapovijedima, pred pogledom za koji nikada ne znaš, šiba li ili miluje. Bože, šapni mu da me bije!* [77]

Očeva mirna priroda pokazuje se i u poglavlju *Dolac na Trstenici* koje govori o ničijoj zemlji oko koje se seljaci svađaju, sude i tuku. Dok većina sudjeluje u tom ratu iz dosade ili jednostavno, želje za svađom, Petar to smatra ludorijom. Također, nadodaje: *Naši su ljudi kao i naše žene: zaostali. Dosadno im je.* [78] Dječak uživa u tučama i namjerno ih izaziva, pa su mu očevi stavovi neshvatljivi, čak ga pomalo smatra i kukavicom.

Nakon završenog osnovnog obrazovanja Petar razgovara sa sinom o budućem školovanju. Podsjeća ga da krvavo zarađuje novac kojim će ga školovati, ali da mu nije žao izdvojiti za njegovo obrazovanje. U tom razgovoru izgovara poznatu rečenicu koja se često veže za trilogiju, jer je upravo ona odredila Raosov životni put: *Pazi: ili u popove ili u oficire. Trećega nema, osim kopati. Promisli dobro!* [79] Ali nije razmislio. Već u trenutku kad se rukovao s ocem bio je svjestan da život svećenika nije za njega, ali ništa nije rekao. U sebi je razmišljao: *Takav sam kao da u smrt putujem. Više se ni nasmiješiti ne znam.* [80] Na rastanku su ga očeve jedva suspregnute suze i savjet da se razborito ponaša, jer je postao čovjek, bacili u još veću žalost i beznađe.

U razgovoru s Vlatkom Pavletićem Raos također otkriva da je volio oca, ali i da se osjećao zakinutim jer je rijetko bio s njima. Njegov se odnos prema ocu može sažeti u dvije rečenice: *Otac je kralj, car i Zakon. Njega si morao ne samo voljeti, već i poštivati, jer on je visoko iznad tebe.* [81]

[76] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 128.
[77] Ibid., str. 134.
[78] Ibid., str. 199.
[79] Ibid., str. 210.
[80] Ibid., str. 212.
[81] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 226.

4.1.1.2. Did Buja

Did Buja, majčin otac, jedan je od najboljih primjera Raosovog *živog plastičnog lika.*[82] Kao potpuna suprotnost Ivanovu ocu Petru, Buja je šaljiv, temperamentan i veseo. Vlasnik je gostionice u kojoj se okupljaju djevojke, mladići, djeca, guslari, prosjaci i ostali seljani. Dječaku Ivanu najveća su radost baš večeri ispred Bujine gostionice kada se sjedi oko vatre, pjeva i pleše, stariji pričaju priče, a mladi se *drpaju i gonjaju*[83]. Tamo je dječak provodio mnogo vremena, promatrajući starije usvojio osnovne obrasce ponašanja, a promatrajući mlađe upoznao se sa kompliciranim muško - ženskim odnosima. Također, gostionice su mjesto u kojima su se pjevale narodne pjesme i pričale legende iz hrvatske prošlosti. Odatle potječe piščeva nepotkupljiva ljubav prema Hrvatskoj i simpatija prema stihu desetercu.

Buja je tipični predstavnik muškaraca *krajine omeđene Krkom i Neretvom*[84]. Glasan, iskren i vitalan, često uživa u dobrom vinu, pjesmi i društvu, ali u isto vrijeme je i osjećajan, iskren te dobronamjeran. Kad bi morali odabrati osobu koja je u djetinjstvu najviše utjecala na Raosa te koja je izazivala najveće divljenje svakako bi to bio did Buja. Premda je oca bezgranično volio i poštivao, did Buja pružio mu je sve ono što je razigrano dječačko srce tražilo – smijeh, igru i bezbrižnost. Osim toga, dječakova temperamentna priroda sigurno se mogla bolje razumjeti s istom takvom djedovom, nego potpuno suprotnom, mirnom očevom naravi. Odnos unuka i djeda najbolje su opisale sljedeće rečenice:

Volio sam sve u djedovoj kući, a opet nisam nikoga volio osim dida Buje. A tko ga ne bi volio?! On me miluje i ja njega; on me ljubi i ja njega; on mi psuje mater i ja njemu; on za mnom kamenicama i ja za njim! I kad se jedan na drugoga najviše ljutimo, onda se najviše ispod brka smješkamo i volimo se više nego ikada.[85]

4.1.1.3. Don Anđeo

Neposredno nakon prvih uvreda od strane kolega iz razreda, nesretni dječak na svom ramenu osjetit će blagu ruku don Anđela koji ga savjetuje da im oprosti. Ta ga je gesta posebno dotaknula:

---

[82] Vaupotić, Miroslav, *Mozaici autobiografske epopeje*. U: *Kolo: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, br. 7, 1966., str. 106.
[83] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 66.
[84] Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1987., str. 384.
[85] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 160.

Mogao sam progutati suze uvrede, ali ne i suze ljubavi..[86]

Don Anđeo bio je strog i dostojanstven, ali dječak je brzo uvidio njegovu dobrotu i ljubav koju je osjećao za sve dječake u sjemeništu. U njegovim očima prepoznao je oči svoga oca. Oca kojeg je neizmjerno volio, ali koji mu je prerijetko pružio poljubac ili zagrljaj. Don Anđeo je u sjemeništu uspješno odigrao ulogu dječakova oca.

On se može smatrati simbolom dječakova ulaska u svijet osjećaja i emocija. Kada se mladi Ivan odlučio iskrasti iz spavaonice kako bi prvi čestitao imendan don Anđelu, otkrio je da dvije godine u sebi nosi želju da ga poljubi u obraz. To je i učinio, a na povratku je htio skakati od sreće:

Kako je čudesno nekoga voljeti.[87]

Osim neizmjerne ljubavi i topline, odnos dječaka i don Anđela učvrstili su učestali razgovori i savjeti. Dječak mu se obraćao kad je bio zbunjen ili potišten, pa mu je ispričao i san o ocu Izidoru za kojeg je vjerovao da je poziv od Boga. No, iskustvo je don Anđelu govorilo da se tu ipak radi o taštini, a ne želji za veličanjem Božje slave. Kroz razgovor je i sam dječak toga postao svjestan. To je bio njihov posljednji razgovor. Ujutro su don Anđela našli mrtva. Dječak je bio neutješan i izgubljen, kroz suze su mu navirale slike mrtvog svećenika, njihove zajedničke uspomene. Shvaćao je da je izgubio dobrog prijatelja i savjetnika, jedinu sigurnu ruku i riječ utjehe u hladnom sjemeništu:

Znao sam da sam izgubio nešto što mi je bilo najvrednije na svijetu, da sam izgubio jedino ognjište uz koje sam se moga ogrijati.[88]

Kasnije mu je don Anđeo često dolazio u san. Jednom prilikom razgovarali su o patnji, odnosno onima koji su trpjeli pa ih je Bog pozvao k sebi. Mladić je smatrao da bi onda i on trebao već biti u vječnosti, jer stalno trpi, ali don Anđeo mu otvara oči i podsjeća ga da je on svoju patnju pretvorio u nasladu, a njegova želja za stigmama i misijama bliža je grijehu nego kreposti.

4.1.1.4. Otac Izidor

Mladi Raos odlučio je da će jednog dana postati misionar pod imenom Izidor i nositi luč Evanđelja u nekršćanske zemlje. Smatrao je da ga je Bog odredio za nešto veliko, a ne da

[86] Raos, Ivan, *Žalosni Gospin vrt.* Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 46.
[87] Ibid., str. 117.
[88] Ibid., str. 132.

ispovijeda stare babe u Medovu Docu. U mislima je već bio daleko: djevojke su se divile njegovoj ljepoti, ali on je ostajao ravnodušan; ljudi su plakali od milosti i sreće slušajući njegove propovijedi; putujući Indijom i Kinom obraćao je nevjernike i krivovjernike. Tamo se susreće sa krvnicima koji ga žele objesiti kao i njegova Boga, Isusa Krista. U jednom trenutku čuje glas živoga Boga koji ga upozorava da pronosi svoju slavu, a ne Božju. Tada sam sebe upita: *Je li to oholost? Taština? Grijeh?*[89]

Ovo kratko poglavlje samo je jedno od mnogih u kojima Raos zamišlja sebe na drugom mjestu u drugo vrijeme. Iako je otac Izidor izmišljeni lik, kroz njega možemo bolje upoznati glavnog lika, njegove želje, a samim tim i neke crte osobnosti. Zajedničko svim njegovim imaginarnim pričama je tematika u kojoj on pod krinkom kršćanstva i milosrđa postaje slavan, a ostali mu se dive i osjećaju strahopoštovanje. Postavlja se pitanje je li to samo tipično pubertetsko maštanje o superiornosti i uspjehu ili je pak jedna od dominantnih crta Raosova karaktera. Čitajući trilogiju lako se može shvatiti da se ipak radi o ovom drugom – oholosti (baš oholosti, ne taštini). To je potvrdio i sam Raos u razgovoru s V. Pavletićem u kojem navodi da je taština ženska i prizemna, a oholost demonska te da ga upravo ona potiče na pisanje. Potom zaključuje:

A ja sam toliko ohol, da oholost ne smatram grijehom nego vrlinom.[90]

4.1.1.5. Gigi

Od svih čudaka koje je Raos poznavao, Talijan Gigi svakako je bio jedan od najzanimljivijih. Taj povero Gigi (jadni Gigi), kako su ga od milja zvali, prodavao je čarape i kravate, a ni sam nije imao što obući. Raos ga nije smatrao čovjekom od krvi i mesa, s osjećajima i mislima, nego igračkom koja je tu da ga razveseli i nasmijava. Jednom je prilikom htio bolje upoznati tog zubatog osobenjaka, pokušati pronaći u njemu nešto dublje, nešto ljudsko. Međutim, od te ga je večeri smatrao još većim luđakom. Kad su došli do obale, Gigi je iz džepova izvadio sve kovanice koje je zaradio i bacio ih u more. Objasnio je da mu novac ne treba jer je sit i kako za tih nekoliko dinara ne može dobiti kurvu. Osim toga, novac je bio prljav, a on je želio *spavati come una vergine, a ne come una kurva!*[91] Na taj način Gigi svaki dan započinje život ispočetka. Njegova želja za ženom bila je toliko jaka da je usred

[89] Ibid., str. 128.
[90] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 186.
[91] Raos, Ivan, *Smijeh izgubljenih djevojka*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 144.

zime prodao kaput kako bi platio zadovoljenje požude. Mladi Raos shvaća da se tu radi o uistinu velikoj želji i priznaje kako je njegova požuda znatno manja, jer nema žene zbog koje bi to učinio.

Kako bi zaradio za obroke i poneku cigaretu, Raos je podučavao djecu koja su imala poteškoća u svladavanju gradiva. Sa siromašnom djecom bilo je jednostavno. Trudila su se jer su se bojala povratka motici, a njihovi su roditelji cijenili i pošteno isplaćivali Raosov trud. No kad je došlo vrijeme da ga isplati bogati tvorničar, dobio je samo polovicu dogovorenog iznosa. Da stvar bude gora, cijeli je iznos bio u kovanicama. U mladiću je ključala mržnja koja se godinama skupljala prema takvim ljudima. Uzeo je novac i bahatom ga bogatašu prosuo u lice. Bio je to trenutak u kojem su ponos i prkos pobijedili strah od gladi. Napokon je shvatio što Gigiju znači bacanje kovanica u more. Osjećao se čisto, a simpatičnog čudaka više nije promatrao samo kao ništavilo u ljudskom obliku, nego osobu koja, osim smijeha, može pružiti i kakav zgodan savjet.

Nesretni je Gigi poginuo od bombe, nakon što je protrčao čitavi Split, Solin i Kaštele. Bio je uvjeren da je rat započeo samo kako bi njega usmrtili. Bježao je od zamišljenog neprijatelja, makar je znao da mu ne može pobjeći. Isto kao što je Raos cijelo vrijeme bježao od svoga siromaštva, a nije mu mogao pobjeći.

Gigi je jedan od simbola onoga Splita koji je Raos najbolje poznavao i u kojemu je provodio svoju mladost. Upravo se među tim nesretnim i nesređenim individuama osjećao kao čovjek, jer tu je bio prihvaćen i jednak ostalima. Nije bilo utega siromaštva, podrugivanja niti zloće.

4.1.1.6. Petar Meštrović

Prvi razgovor Ivana Raosa s Petrom Meštrovićem dogodio se na školskom hodniku, neposredno nakon što mu je ravnatelj škole, Srbin kojeg su zvali strašni Salf, dao dvadeset dinara.

Jesi li to za šest večera prodao svoje hrvatsko srce? Gospoda ti Boga, jesi li se prodao tako jeftino, da u tvoju hrvatsku svijest i savjest jedan četnik ulazi kao dobar čovjek?![92]

Dok su se ove rečenice motale po glavi mladog domoljuba Raosa, iza njega je stajao Petar Meštrović koji mu je podrugljivo dobacio da se prodao za novac. Na to mu Raos spretno

[92] Ibid., str. 67.

odgovara da se i njegov stric, od kojeg dobiva dvije tisuće mjesečno, isto tako prodao. Taj nadasve iskreni dijalog bio je početak jednog velikog prijateljstva.

Prijatelj s velikim P, kako ga je autor zvao, bio je nećak Ivana Meštrovića. Nemirnim duhom, iskrenošću i poštenjem brzo je osvojio Raosovu naklonost, štoviše, i ljubav: *Eto, zavolio sam ga.* [93]

No bilo je nešto u čemu se nikako nisu mogli složiti, a to je književnost. Petar je Raosove književne ostvaraje smatrao bezvrijednim izmišljotinama. U njima su kurve bile prikazane kao junakinje koje žrtvuju svoju čast kako bi prehranile obitelj, a Meštrovića je to iritiralo. On je bio za realniji pristup književnosti, prikazivanje stvari onakvima kakve doista jesu. Pisao je satire i feljtone, a Raos je njegova djela okarakterizirao kao - gluposti. Nakon što je pročitao prvo Raosovo djelo, *Đeneral*, koje završava rečenicom *Kako je gadno ne biti čovjek,* Meštrović ironično dodaje: *Kako je gadno ne biti pisac*[94]. Njihovo se prijateljstvo temeljilo na iskrenosti, kao i svađe koje su znale trajati po dva tjedna.

I njihovi su pogledi na ljubav bili različiti. Dok se Raos stalno zaljubljivao i bio ushićen, Petar je ljubio samo jednu ženu, Boženu. Ta ga je ljubav boljela, ali je uživao u patnji i doživljavao je kao najljepši dio ljubavi.

U tom mladiću, iz kojeg je često progovarala mladenačka bahatost , tinjala je jače od ičega netrpeljivost prema bogatašima, a osobito prema stričevim kćerima. Kad je jednom prilikom sestrična Marta podcjenjivački odmjeravala Raosovo poklonjeno odijelo i prljave cipele, Petar se nije dvoumio prije nego je uzeo punu šaku blata i sa zadovoljstvom isprljao njezinu svilenu haljinu. Ta je gesta Raosa posebno razveselila, a Prijateljeva dobrota podsjetila ga je na dobrotu don Anđela.

Kako je Meštrović imao mjesečno na raspolaganju više novca nego Raos u cijeloj godini, često mu je nudio financijsku pomoć. Ponosni Ivan uvijek je odbijao, ne zato što mu nije bilo potrebno, nego nije htio pokvariti tako čisto prijateljstvo. S vremenom je čak počeo odbijati i cigarete ili obrok. Međutim, Prijatelj mu je pomagao više nego što je tada bio svjestan. U školi mu je pomagao u prepisivanju, u kavanama ga učio kartaške trikove, na ulici kako se ponašati sa ženama, govorio mu je o politici te obavještavao o vijestima iz svijeta i općoj kulturi. Također, on ga je osvijestio da Split nije samo Get i pjaca, uličarke i prosjaci, bijes i psovke, nego grad umjetnosti, kulture, sigurnosti, bogatih i učenih ljudi. Imoćanin je ipak s prijezirom gledao na taj ulašteni Split i isto tako ulaštene ljude s lažnim osmijesima, a

[93] Ibid., str. 79.
[94] Ibid., str. 202.

licemjerjem u duši. Volio je svoj Split koji je oskudijevao kulturom i finoćom, ali obilovao dubokim osjećajima i stvarnim ljudima, pa makar oni bili i loši.

Nešto prije kraja romana, autoru stiže pismo iz Zagreba, Prijateljevo pismo. U njemu ga obavještava da boluje od tuberkuloze i da mu ostaje nekoliko dana života. Moli ga da kaže Boženi da ju je iskreno volio i da provjeri ima li *crnka s vampirskim očima*[95] doista šest prstiju na stopalu. Kako je pismo bilo protkano vedrinom i humorom, Raos je vjerovao da će se oporaviti. Međutim, nakon nekoliko dana saznaje da je umro: *Trebalo je snage, trebalo je đavolske snage da se zadržim na nogama.* [96] Prijatelj je umro na prvi dan proljeća u dvadeset drugoj godini života.

Sin oca Petra, unuk dida Buje, omiljeni sjemeništarac don Anđela i najbolji prijatelj Petra Meštrovića, Ivan Raos, upio je u sebe sve njihove životne misli i savjete, ali i poprimio neke karakterne crte. Poštenje oca Petra, na koje se pozivao i bio ponosan cijeloga života, duboko je usađeno i u njemu samomu. Temperamentna narav i razigranost, koje su dida Buju krasile i u dubokoj starosti, jasno su se preslikale na osobnost Ivana Raosa, a što se, osim u životnim situacijama, može vidjeti čak i u njegovom stilu pisanja. Ruka don Anđela, koja mu se našla na ramenu u najtežim trenucima, u mislima će zauvijek i ostati tamo, kao garancija sigurnosti i utjehe. Po uzoru na njega i sam će Raos tijekom života znati biti utočište nesretnima i poniženima. Petar Meštrović, čija mu je prerana smrt zadala najteži udarac, uvijek ga je znao vratiti na pravi put. Raos je od njega učio kako su realni stavovi, prizemljenost i iskrenost jedino jamstvo za budućnost bez razočaranja, pa se, inače sklon sanjarenjima, godinama sve više oslanjao na životnu filozofiju svoga preminuloga Prijatelja.

4.1.2. Ženski likovi

Budući da je Raos u mladosti bio vrlo lako zaljubljiv, stranice romana ispisane su brojnim ženskim imenima. Osim ženskih likova s kojima je u krvnom srodstvu, sve ostale bile su, grubo rečeno, samo objekti zaljubljenosti, a kasnije i tjelesne požude. Niti jedna od njih nije dobila detaljniji portret ili neku značajniju ulogu u životu autora. Samo je Mala Marija, kako ju je od milja zvao, ujedno i njegova prva dječja ljubav, zauzela nešto više prostora na stranicama *Vječno nasmijanog neba*. Osim nje, što se tiče ženskih likova, izdvojila sam babu

[95] Ibid., str. 288.
[96] Ibid., str. 288.

Katu te, iz *Smijeha izgubljenih djevojaka,* prijateljice prostitutke i nekolicinu *običnih* djevojaka.

4.1.2.1. Baba Kata

Baba Kata majka je Ivanova oca Petra. Jednooka, dobrodušna starica stalna je žrtva proklinjanja i vikanja Ivanove majke Mare. Već je u pučkoškolskoj zadaći dijete spomenulo odnos majke i babe: *nju moja mater nevoli ijasve mislin daće raditoga u muke paklene.* [97] Dječak je babu štitio koliko je mogao, a kad ga nije bilo bojao se što bi joj lako raspaljiva majka mogla učiniti. Po onome što piše moglo bi se pretpostaviti da je babu volio više od majke: *Meni se osobito sviđalo to što će baba zasjesti s desne Gospodnje, a mater se u paklu na ražnju vrtjeti i moliti kap vode.* [98] Dječak je već u ranom djetinjstvu ljubio pravednost, pa je u svađama uvijek bio na babinoj strani.

Nevjerojatno je da je baš baba Kata, koja je u jednu vrčinu noću obavljala nuždu, a ujutro se umivala u istoj, bila najobrazovanija osoba u selu. U mladosti je živjela kod strica u Splitu gdje se školovala. Tamo se opismenila, naučila talijanski jezik, šivati, vesti, držati kuću urednom i okićenom, a pročitala je i *sve bijele knjige koje je Bog na svijet dao*[99]. Satima je dječaku znala prepričavati Kačićev Libar i Šenoine romane, toliko detaljno i spretno da bi on imao osjećaj kao da ih je doista pročitao. Osim toga, učila ga je talijanski jezik, savjetovala ga, dijelila s njim životne mudrosti i činjenice iz opće kulture, nadmudrivali su se poslovicama, a nerijetko su se i prepirali. Sa sigurnošću možemo reći kako je Raos jezično bogatstvo i lakoću pripovijedanja naslijedio od svoje babe Kate. Ona je bila i njegov prvi doticaj sa magičnim svijetom književnosti. I još nešto na samom kraju: *Poslovice su moja stvar, i moje babe – to se zna.*[100]

4.1.2.2. Mala Marija

Marija, nećakinja popa Viculina, prva je djevojka u koju je Raos bio zaljubljen. Viculin mu je odmah rekao da je to njegova djevojka, a on je prihvatio.

[97] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 18.
[98] Ibid., str. 137.
[99] Ibid., str. 102.
[100] Ibid., str. 66.

Ipak mi je od svih Viculinovih najdraža mala Marija. Ne zato što zna lijepo izmišljati – ona ne zna ništa – nego zato što je zgodna ženskica i što je ja u neku ruku ljubim.[101]

Ovo je još jedan primjer koji se može smatrati mizoginskim. Dječak je djevojku u koju je zaljubljen okarakterizirao kao lijepu, ali neinteligentnu, čime ju je sveo samo na ljubavni objekt. Iako je bila starija od njega, a vjerojatno je više i znala budući da je ona bila splitsko, a on seosko dijete, u svađama mu je redovito popuštala. Je li tomu uzrok njezina zaljubljenost, nesigurnost ili dječakova moć uvjeravanja, teško je pretpostaviti.

U prvoj svađi raspravljali su o dolasku djece na svijet. Mala je Marija bila uvjerena da ju je donijela roda, baš kao i svu ostalu djecu, na što se mladi Ivan prvo samo nasmijao, a zatim joj objasnio i pokazao kako se rađaju djeca. Naime, u Imotskoj krajini djecu se odmalena smatra ravnopravnima s odraslima. Pred djecom se ništa ne krije, sudjeluju u razgovorima sa starijima, a na taj se način *odmah uključuju u životni i etički kôd svoje zajednice* [102] te im se neizravno olakšava prijelaz iz djetinjstva u odraslost.

U Raosovim djelima čest je motiv *samotnika i sramotnika*[103], a potonji se prvi put pojavljuje baš u liku samoga pisca. Petogodišnji Ivan i nešto starija Marija nakon svoga „vjenčanja" spavaju na istoj postelji. Majka i Viculinove ženske objašnjavale su im što treba raditi, no oni su i sami to sve znali. Ali znali su i da ne mogu to učiniti *jer su mali i jer se tako silno vole* [104]. Zaspali su.

A ujutro i ležaj i Mala Marija bili su mokri, a ja sam otrčao s dlanovima na očima i danima se nisam usudio pojaviti na popovu oboru – takva sramota za nespretnog mladoženju. [105]

Ovog će se nemilog događaja Raos sjetiti često tijekom svoga života, baš kao da sam sebi teško oprašta pogrešku, koja se, uostalom, i nije dogodila njegovom krivnjom.

Nakon što se Marija vraća kući u Kaštela, dječak ostaje tužan i usamljen. Često je zamišljao kako razgovara s njom, a jednoga dana majka mu je rekla da se Marija vratila. Uzbuđen i presretan dolazi pred Mariju, ali odbija povjerovati da je to ona. Moli Boga da što prije odvede *čeljade što se ispelo na noge kao na štapove, a ruke su mu drugi štapovi!* [106]

U visokoj i mršavoj djevojci ne prepoznaje svoju sitnu Mariju sa kovrčavom kosom. Miri se s tim da je nikada više neće vidjeti i zbog toga je vrlo žalostan. Mala Marija njegovo je prvo ljubavno razočaranje od brojnih s kojima će se suočiti tijekom života.

---

[101] Ibid., str. 28.
[102] Lederer, Ana, *Predgovor Vječno nasmijanom nebu*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 11.
[103] Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995., str. 227.
[104] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 68.
[105] Ibid., str. 168.
[106] Ibid., str. 92.

4.1.2.3. Žene u *Smijehu izgubljenih djevojaka*

Posljednjim dijelom trilogije dominiraju likovi prostitutki. Osim njih, često su subjekti priče i obične djevojke ili žene u koje je Raos bio zaljubljen. Već sama činjenica da su sve svrstane pod jedno interpretativno poglavlje govori da niti jedna od njih zasebno nije zauzela dovoljno prostora u mladićevu životu. Njegova velika želja za tjelesnim sjedinjenjem u takvom životnom okruženju vrlo je lako ostvariva i vjerojatno ga baš to odbija: *Čitavo sam mladenaštvo maštao o ženi – o poštenoj ili drolji, sasvim je svejedno – i sad kad mi se pruža prilika, neću.*[107]

Kako je Raosa *uvijek privlačilo ono što se nalazi na drugoj strani puta* [108], a to su u ovom slučaju bile obične djevojke i žene, tako su i njegovo srce najčešće osvajale upravo one. Prva djevojka Ivanka, koja je u suprotnoj smjeni sjedila u njegovoj klupi, bila je sramežljiva i poštena djevojka pa nije odgovarala mladom Ivanu. Nije se dala ni poljubiti, bila je dosadna za njegov ukus pa ju je brzo ostavio: *Nećeš ti, hoće druge tri!*[109] Poslije nje, imao je djevojku Vjeru, zatim Darinku, *veselu mačku koja se ne stidi ni zagrljaja ni poljubaca*[110]. S njom je pokušao otići i korak dalje, slijedeći upute mornare kojega je upoznao u Pučkoj kuhinji, no i ovaj put ostao je razočaran ženskom nepopustljivošću. I Tanja s Visa, s kojom je proveo tri dana, brzo ga je iznevjerila – ona je odlučila svom mužu nevinost donijeti u miraz. Najveću mu je bol ipak zadala učiteljica Danica, u koju se, naravno, zaljubio na prvi pogled. O njoj je sanjario, te je nakon mature posuđenim novcem otišao k njoj u Ravne Kotare. Bio je tamo četiri dana, ali od tjelesne ljubavi – ništa.

Tonka, Franka i Lucija unajmljivale su sobe u koje bi dovodile mušterije u *Split baru.* Budući da im je Raos činio usluge i preporučivao klijentima, mnogo su mu puta besplatno ponudile to što je tražio u drugim djevojkama, ali on je odbijao.

Ne da ih nisam želio! O želio sam ih, gadno sam ih želio. I Tonku s nabijenim stražnjicama, i Franku s kruškastim dojkama, i Luciju s očima što pokrivaju pola lica! Želio sam ih, ali, eto, u meni je bilo nešto jače od želje, nešto što nikako ne mogu dokučiti.[111] Istovremeno je sanjario o prostitutkama iz kavana u koje je zalazio. Stalno se nadao trideset dinara viška kako bi si priuštio to zadovoljstvo, no nikada ih nije skupio. A možda ih nije ni

[107] Raos, Ivan, *Smijeh izgubljenih djevojka*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 237.
[108] Katušić, Ivan, *Na marginama Raosove trilogije*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 311.
[109] Raos, Ivan, *Smijeh izgubljenih djevojka*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 86.
[110] Ibid., str. 111.
[111] Ibid., str. 237.

dovoljno želio, jer da je njegova želja bila uistinu toliko jaka, već bi se taj lukavi sin Imotske krajine nekako snašao.

I dok s običnim djevojkama nema previše strpljenja (*Ne daju, kučke jedne, ne daju se pravo ni poljubiti*[112]), prema prostitutkama osjeća sažaljenje i potrebu da im pomogne. U tim *izgubljenim djevojkama* pronalazi prijatelje i utjehu. U njima prepoznaje sebe. Njihov ga život u Getu podsjeća na njegov u sjemeništu, mjestu kojem ne pripada i u kojem nije bio sretan, ali mu je trebalo omogućiti egzistenciju i bolju budućnost. Iz tog razloga potiskuje svoju nezadovoljenu požudu, osjeća poštovanje prema njihovoj žrtvi i u mnogim se situacijama, kad bi svatko drugi iskoristio priliku, pokazuje kao moralan mladić plemenite duše, što na kraju krajeva, i jest.

U sjeti stare ruske prostitutke prepoznaje i svoju vječnu nostalgiju za domom:

Rusija je Medov Dolac, jedna obmana snage djetinjstva do kojega više nikada nećemo doći. Rusija je san nepovratan, i makar znamo da je nepovratan, opet ga nastojimo vratiti, želimo ga još jednom prosanjati i ludo se nadamo da će se ta želja nekad, negdje i na neki način ostvariti. [113]

Kad je rat već ozbiljno uzeo maha i kad su i najhrabriji strahovali za budućnost, Tonka, Franka i Lucija podučavale su, novu djevojku, sedamnaestogodišnju Marinu kako izvući što više novca od mušterije. Bile su vesele i bezbrižne. Pile su i nazdravljale pobjedničkoj vojsci koja će doći u grad i na kojoj će svaka zaraditi dovoljno da se više ne mora baviti tim poslom. Slavile su rat. Smijeh *izgubljenih djevojaka* odzvanjao je opustošenim Splitom.

Brojni su primjeri u tekstu koji bi Raosa, u krajnjoj crti, mogli obilježiti kao mizoginu osobu. Ženski likovi funkcioniraju (osim majke i baka) samo u ulozi predmeta požude, odnosno zaljubljivanja. Uzrok tomu možemo tražiti, osim u patrijarhalnom okruženju koje ga je neminovno oblikovalo, i u njegovoj strastvenoj prirodi koja ga je često dovodila u stanje zaljubljenosti, a zatim patnje i razočaranja - snažna emotivnost jedna je od njegovih najizraženijih osobina. Međutim, žene u Raosovu životu nisu ostavile ništa manji trag od muških likova. Mala Marija, njegova prva ljubav i prvo razočaranje, također je i prva osoba izvan obitelji s kojom se povezao. Kroz priču s njom upoznaje život gradske djece, kao i cijeli spektar osjećaja koje zaljubljenost izaziva u čovjeku – od zanesenosti i idealiziranja do razočaranja. Baba Kata i njezin loš odnos s Raosovom majkom, na dječaka ostavljaju snažan

[112] Ibid., str. 38.
[113] Ibid., str. 115.

utisak. Dvije osobe, koje jednako voli, stalno su zaokupljene prepirkama i vrijeđanjima. No on brzo uviđa da je u toj priči baba zapravo žrtva te od tada svaki put, kao svaki poklonik pravednosti, staje u obranu starije žene. Osim toga, baba Kata, kao jedna o rijetkih obrazovanih seljana, upoznala ga je sa svijetom književnosti. Od nje je u naslijeđe ponio i ljubav prema jeziku, bogatstvo izražavanja i lakoću pripovijedanja. U poglavlju *Žene u Smijehu izgubljenih djevojaka,* spomenuto je nekoliko žena iz Raosova nesretnog ljubavnog života, no već je utvrđeno kako je njihova uloga neznatna. Mnogo veći utjecaj imaju prostitutke s kojima se svakodnevno viđao. U njemu su izazivale osjećaj sažaljenja, ali i divljenje i poštovanje. Poistovjetio je svoj život s njihovim nesretnim sudbinama, jer i one su bile u istom začaranom krugu kao i on. Vječna želja za boljim sutra i životom dostojnim čovjeka, zbližila ih je do te mjere da je, iako još uvijek u vrtlogu mladenačke požude i strasti, odbijao njihove besplatne usluge koje su mu nudile. Upravo se u scenama s prostitutkama otkriva Raosova plemenitost, empatija, neiskvarenost i, ono najvažnije, poštovanje i prihvaćanje svake osobe.

4.2. Utjecaj prostora na razvoj glavnog lika

Svaka radnja i lik smješteni su u neki prostor, pa samim tim on postaje ishodište njegovih postupaka. Također, on čini i konstitutivni element svake priče. Prijelaz iz jednog prostora u drugi izaziva novo stanje i uzrokuje nove događaje.[114]

Raosova trilogija smještena je u tri različita ambijenta: *Vječno nasmijano nebo* u rodno selo Medov Dolac, *Žalosni Gospin vrt* u splitsko sjemenište i *Smijeh izgubljenih djevojaka* u grad Split, odnosno splitske kvartove Get, Pjacu i Rivu. Svaka od tih lokacija ostavila je trag na razvoj njegove ličnosti, stavova i svjetonazora. Raosovu istinsku osobnost i osjećaje najbolje možemo spoznati u monolozima i razmišljanjima zabilježenima u samoći, unutar nekog prostora. Dok u interakciji s ostalim likovima, slučajno ili namjerno, nastoji zatomiti vlastite osjećaje, prostoru i papiru Raos nudi ogoljenu dušu: sve radosti odrastanja u Medovu Docu, strah i represiju koje osjeća u sjemeništu te prve doživljaje i poteškoće odrastanja u Getu.

Sazrijevanje glavnog lika, gledano iz perspektive specifičnih prostora, osobito je zanimljivo ako se uzme u obzir kako se naizmjenično odvijalo u malom selu u Zagori,

[114] Peleš, Gajo, *Tumačenje romana*. ArtTresor naklada, Zagreb 1999. str. 84.

Medovu Docu i kulturnom te gospodarskom središtu Dalmacije, gradu Splitu. Dakle, prostor radnje trilogije dijeli se na ruralni i urbani, a osim te podjele, u definiranju glavnog lika, jasno je prisutna i ona koja razlikuje unutarnji i vanjski prostor. Njegova emotivna i psihička stanja, kao i razmišljanja, u potpunoj su oprečnosti ovisno o tome je li prostor u kojem se nalazi – ruralni ili urbani, odnosno zatvoren ili otvoren.

4.2.1. Medov Dolac

Moje je selo Medovdolac. Ono je puno ubavo I kršno. Mi djeca Iđemo u spuže kadse nebo Razgali. U mom selu Ima puno. Kamenja i stina Imamo i Popa. U Mom selu nema škole stoga iđem ugrabovac. ....U mom selu Ima dosta cura. Kad padne snig neiđemo uškolu Nego se tocilamo i gradimo čovika od sniga. Javolim moje selo Bogga poživijo ioće akobogda. [115]

Dio je ovo Raosove pučkoškolske zadaće kojom započinje roman *Vječno nasmijano nebo*. Dječji iskreno i jednostavno opisao je svoje selo, a svoju ljubav i vezanost potvrdio posljednjom rečenicom sastavka. Selo čije je ime nastalo *od meda i doca* [116], a smješteno u siromašnom kamenjaru Imotske krajine, nepresušan je izvor tema Raosove proze. Baš kao i dječakovo najranije djetinjstvo, Medov Dolac je mjesto obasjano vječno nasmijanim nebom, ali iscrpljeno neimaštinom. Iako siromaštvo u Raosovim opisima djetinjstva ima *idiličan predznak* [117], na nekim je mjestima vrlo lako prepoznati da je i naizgled neopterećeno dijete svjesno klasne razlike među ljudima. Zanimljivo je da je mjeri količinom mesa u *manistri*: *Svježe je meso posebna i izvanredna stvar. Ono ima moć rasuđivanja, naime po njemu se ljudi sude. Kako tko jede meso i manistru, onako je bogat i ugledan.* [118]
Dalje objašnjava kako meso i *manistru* svećenici jedu gotovo svaki dan, bogatiji ljudi jednom nedjeljno, a ostali samo za Božić i Uskrs. Olakšavajuća je okolnost što je najveći dio ljudi bio izrazito siromašan pa nije bilo zavisti niti izrugivanja. Dapače, ta ih je zajednička nesreća zbližila i učinila snalažljivijima. Dječak ima recept kako prkositi siromaštvu i učiniti ga podnošljivijim:

[115] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*, Riječ, Vinkovci 1997., str. 17.
[116] Ibid., str 162.
[117] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 140.
[118] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 26.

Za odmora izvadiš onaj komadić kruha i razlomiš ga na dvoje. Veći ulomak ostaje što je i bio, a manji imenuješ pršutom, i tako se gospodski častiš svaki dan, osim petka – to se zna.[119]
Sloboda i nesputanost, koju pruža odrastanje na selu, potisnuli su problem siromaštva, ali će se pojaviti kada mladi Raos napusti svoju zajednicu i ode u svijet.
Vedrina i optimizam kojima zrači dječak Raos najlakše su čitljivi u poglavlju *Šareni kamenčići*. U njemu pripovijeda o svijetu kao velikoj hrpi tih kamenčića koje pošten čovjek skuplja i stavlja u džep. Kamenčići simboliziraju ljude, a ta nam metafora sugerira kako je seosko dijete rano shvatilo da su istinsko bogatstvo voljeni ljudi i sitne životne radosti. *Kamenčići, moji šareni kamenčići, hoće li ikada biti kraja vašem skupljanju, mojoj radosti i mome smijehu?*[120]
Jedino čega narod Imotske krajine ima u izobilju su mašta i igra, i to im nitko ne može oduzeti. Financijsku sigurnost stjecat će daleko od svoga kraja, u dalekim zemljama ili bogatom Srijemu.

Budući da je i Raosov otac odlazio u Srijem kako bi prehranio obitelj, taj je kraj često spominjan u romanu. Tako je prvi romobili u Medov Dolac donio dječak koji je došao iz Srijema. O ljepoti i razigranosti srijemskih žena muškarci su pričali u superlativima, a jednom prilikom Raosovi otac i majka posvađali su se zbog njih. Ona ih je, uvjerena u muževu nevjeru, nazivala pogrdnim imenima, a on ih je branio, što iz osobnog uvjerenja, što iz prkosa svojoj ženi. No, bilo je i onih muškaraca koji su takve žene nazivali *kučkama* jer su rađale blizance i trojke, a zaostali pojedinci smatrali su kako sva ta djeca ne mogu biti od jednoga čovjeka. Taj je primjer, kroz duhovitu prizmu, orisao nazadni mentalitet ljudi kršnoga Medova Doca.

Poznato je da je Imotska krajina izrazito patrijarhalno i konzervativno područje, pa ne iznenađuju neki dječakovi stavovi i razmišljanja. Jedan primjer tipične muško – ženske podjele u obitelji je onaj iz poglavlja *Cvjetnica* kada se umivaju u ljubičicama:
Najprije otac, a onda mi muškarci, tj. ja – kako i Bog zapovijeda – a ženama što ostane.[121]
Potom kaže kako muškarci trebaju biti ozbiljni i mrki, ne smiju se smijati jer to nije muževno, a kada je razmišljao o strahu, zaključio je kako je noću bolje ići sam nego sa ženom, jer ona svojim strahom još više uplaši. U jednom poglavlju sudac savjetuje starijem muškarcu da

[119] Ibid., str. 146.
[120] Ibid., str. 34.
[121] Ibid., str.71.

drugi put kad bude tukao ženu pazi da joj ne slomi ruku, dok u nekom drugom sam dječak razmišlja: *Žene imaju dug jezik, i neka im ga. A mi muškarci imamo pamet.* [122]

Iznimno je vezan za obitelj i zavičaj, osjećaj pripadnosti čini ga sretnim i sigurnim. Upravo se u nedostatku sigurnosti može naći korijen njegove potištenosti i straha koje će upoznati u sjemeništu.

U rodnom selu dječak je usvojio vještine nužne za kvalitetan socijalni život, kao što su na primjer dobro raspoznavanje ljudskih kvaliteta:

Nikada se ja u čovjeku nisam prevario! To se zna.[123]

Zatim prepoznavanje pokušaja manipulacije:

A učenjak i nije teško biti: govori samo suprotno onome što drugi vjeruju i što sam vjeruješ. I onda za svaki slučaj izmisli nekakvu riječ kao što je i Relo izmislio:" petulacija". [124]

Lukavo razmišljanje o njegovanju poznanstava:

Dobro je vidjeti svoga čovjeka, jer nikad ne znaš kad ćeš ga ustrebati.[125]

I ono najvažnije, ophođenje s ljudima:

Tako treba s ljudima razgovarati. Čim sretneš čovjeka, odmah ga upitaj za nekoga od njegovih. Tako se najlakše zbližiš. Jer, ako ti poznaš nekakva njegova rođaka, to je gotovo isto kao i da njega poznaš. Jabuka ne pada daleko od stabla.[126]

Prvi dani škole dječaku nisu predstavljali traumu, nego početak novog razdoblja u kojem će moći iskušati svoju inteligenciju i domišljatost. Oduševljen je zgradom škole u Grabovcu:

Škola ima staklena vrata i to je najveće čudo koje sam u životu vidio.[127]

Ali razočaran glupošću učitelja:

Učitelj kaže da na svijetu osim nas ima i žutih, crvenih, smeđih i crnih ljudi. Mislio sam da samo pop i moja baba govore gluposti. [128]

Također mu zamjera što je odvojio djevojčice od dječaka, jer smatra da ne treba odvajati ono što je Bog spojio. Prema grabovačkoj djeci nema simpatije. Dapače, smeta mu njihovo nepravilno izražavanje, a na putu kući nerijetko se potuku do krvi. Iko Antukin Raosov je najbolji prijatelj, a od onoga trenutka kad su saznali da odlaze na školovanje u Split, postali su nerazdvojni. Kako se dan odlaska približavao, tako je rastao i njihov ponos – već su se smatrali gospodom. No kada je došao taj dan tuga dječaka Raosa bila je neizmjerna:

---

[122] Ibid., str. 29.
[123] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 99.
[124] Ibid., str. 153.
[125] Ibid., str. 76.
[126] Ibid., str. 155.
[127] Ibid., str. 104.
[128] Ibid., str. 103.

... i tek sada spoznajem koliko sve to meni vrijedi, tek sada mi postaje jasna cijena kojom plaćam svoje gospodstvo.[129]

Medov Dolac i djetinjstvo ispunjeno vedrinom, pjesmom, igrom te dobrim i mudrim ljudima zauvijek će živjeti u piščevoj duši. Prvi susret sa svijetom i prvo spoznavanje samoga sebe za svakog je čovjeka nešto vrijedno i neizbrisivo, a taj se osjećaj pripadnosti pojačava kada se radi o emotivnoj osobnosti kakvu je imao Ivan Raos. Bezuvjetnu ljubav prema rodnom selu najbolje dočarava njegov razgovor sa starijim dječakom u kojem kaže da balega i brabonjci *baš lijepo mirišu* [130]. Prihvaćanje i ljubav prema svakom, pa i onom najmanje lijepom elementu kojeg život na selu nosi sa sobom rezultat je dubokih i snažnih osjećaja. Oni donose beskrajnu sreću kada su u pitanju zaljubljenost, prijateljstvo i ljepota, a shodno tome imaju i negativnu stranu kada se pojave osjećaji samoće, straha i gladi. No upravo su iskrene emocije pravo bogatstvo ovog djela u kojem se svaki čitatelj može prepoznati.

Na samom kraju zadnjeg poglavlja dječak je svjestan kako je došao kraj najljepšeg razdoblja njegova života, djetinjstva, koje je uvijek poistovjećeno s Medovim Docem:

Nikada više našega sunca, ni oblaka od perja, mjesečine naše, naših okupanih zvijezda ni vječno nasmijanog neba. Nikad više, nikad više…[131]

4.2.2. Praznici u Medovu Docu

Nakon naporne školske godine u splitskoj gimnaziji, došao je dan kad učenici idu svojim kućama. Presretan što će napokon vidjeti svoja brda i kamen, mladi Raos već je u mislima tamo. Razmišlja o tome kako će se sad svi prema njemu odnositi s poštovanjem, jer ipak je on *prvi čovjek iz Medova Doca koji je, uz pomoć Božju, svršio prvi razred gimnazije, i to klasične, moj batkane.* [132]

Ukućani ga dočekuju kao gospodina, on ne jede isto što i oni. Iako uviđa da je obitelj na rubu gladi zbog njegova školovanja, ne osjeća grižnju savjesti. Za njega se posebno kuha, i on to smatra sasvim normalnim. Ne druži se više sa svojim vršnjacima, nego sa don Ivanom, jer to ipak više priliči dječaku njegove naobrazbe. Učitelje i učiteljice već smatra svojim kolegama, čak misli da je sa završenim jednim razredom klasične gimnazije iznad njih na društvenoj

[129] Ibid., str. 211.
[130] Ibid., str. 183.
[131] Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Riječ, Vinkovci 1997., str. 213
[132] Raos, Ivan, *Žalosni Gospin vrt.* Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 74.

ljestvici. U razgovoru stalno koristi latinske izreke, štoviše, razgovara i na francuskom koji mu nikada nije išao.

Ovo su samo neki od primjera iz kojih bi se moglo naslutiti kako je mladić u godinu dana uspio od iskompleksiranog i nesigurnog postati (pretjerano) samouvjeren dječak koji se smatra boljim od svih u selu. No, mi koji poznajemo i drugu stranu priče, onu iz splitskog sjemeništa, znamo da to nije baš tako. U Splitu je okružen dječacima iz bogatih obitelji, smetaju mu licemjerje, ruganje i zloća. Neprestano razmišlja o svom Medovu Docu, dobroti i jednostavnosti tamošnjih ljudi. Kad napokon dolazi u zavičaj, shvaća kolike mu mogućnosti zapravo pružaju grad i obrazovanje. Uviđa da sa vršnjacima više nema zajedničkih tema, pretpostavlja da mu cijelo selo zavidi, pa se u skladu s tim i ponaša – želi pokazati baš sve što je naučio, a svoj život u sjemeništu idealizira. Raosovo ponašanje tipično je za ljude koji iz siromašnog, zaostalog kraja odu u bolji svijet, pa se pri povratku neumjereno hvale svojim postignućima. Unatoč tome što ih u tom „boljem svijetu" prati kompleks manje vrijednosti, što zbog siromaštva, što zbog neznanja, u rodnom mjestu nastoje se prikazati u potpuno drukčijem svijetlu. Najbolji primjer su ljudi iz piščeva kraja, koji su desetljećima odlazili „trbuhom za kruhom" u zapadnu Europu, a pri povratku su zidali nepotrebno velike kuće kako bi pokazali svoje bogatstvo. Mladom Raosu nije za zamjeriti oholost i uobraženost, jer je vjerojatno samo slijedio tipične obrasce ponašanja ljudi koji su uspjeli pobjeći od bijede Imotske krajine.

Kad je Ivan peti put došao na praznike u Medov Dolac dočekala ga je majka na autobusnoj stanici. Na putu kući pričala mu je o novom popu i njegovoj nećakinji Slavici. Iz majčine priče stvorio je sliku djevojke u glavi i već se zaljubio, a da ju nije ni vidio. Sastavljao je pjesmice, cijelu noć ju sanjao, a ujutro, kad su se napokon upoznali, ostao oduševljen njezinim kršnim tijelom i ljepotom. Ona, 12 godina starija, danima je odbijala sve njegove pokušaje, ali zaljubljeni mladić nije se predavao. Njegova strastvena priroda i upornost u ovom dijelu najviše dolaze do izražaja. Na kraju ju je uspio poljubiti samo u lakat, ali on je bio presretan i uvjeren da pravi muškarci to baš tako rade.

4.2.3. Get

Posljednje poglavlje romana nosi naslov *Žalosni Gospin vrt* iako se radnja odvija u potpuno drugačijem ambijentu - splitskom Getu. Nakon što je izbačen iz sjemeništa zato što je gledao zabranjeni film *J'acusse,* glavni lik besciljno luta ulicama u potrazi za *tješiteljicama*. Tako naziva jadne žene koje zarađuju prodajući vlastito tijelo, jer one i nisu drugo nego luka

utjehe svim nesretnicima i nezadovoljnicima kakav je u tom trenutku bio Raos. Bliži se trenutak spoznavanja žene, ali ne one idealne i zanosne kakva se pojavljuje u dječačkim snovima. Upoznaje sušičavu prostitutku Anku u čijem će se krilu oprostiti od svog dječaštvo, svjestan da se lijepo doba nevinosti i bezbrižnosti nikada neće vratiti. I dok se u starom potkrovlju ispunjava njegov veliki san o ženi i tjelesnoj ljubavi, njegove su misli u Gospinom vrtu:

I nitko ne sluti da su ovog sivog jesenjeg popodneva provalnici opustošili Gospin vrt koji se nikada više neće pomladiti, nikada osmjehnuti u kaplji rose, žalosni vrt. [133]

Gospin vrt u njegovom sjećanju nije ostao samo mjesto u kojem je otkrivao i najskriveniji djelić duše, nego simbol nečeg lijepog, nevinog i neiskvarenog. Trenutak tjelesnog sjedinjenja sa prostitutkom svršetak je tog vremena u kojem je istovremeno sanjao o misionarskom pozivu, ženskom tijelu i slobodi. To je kraj Raosova dječaštva i početak mladenaštva.

4.2.4. Split

Splitski Get smješten je u staroj jezgri grada Splita i nekada je, osobito noću, bio okupljalište prostitutki, alkoholičara, kartaša i ostalih probisvijeta. Mladenaštvo smješteno u takav ambijent, Raosu nije donosilo nelagodu niti tugu. Dapače, veseli ga što napokon upoznaje stvarni svijet, pa makar i njegovu ružniju stranu. No ostaje nešto što ga prati još od sjemeništa, još od vremena kad je napustio svoj Medov Dolac, a to je samoća:

I što je najgore, ja i jesam sam. Jedni su me odbacili, drugi me nisu prihvatili – i tu na toplom jesenjem suncu spoznajem, da za mene nema mjesta ni s ove ni s one strane zida, da je moje mjesto u meni samom.[134]

Ove rečenice s početka romana najbolje opisuju ono što mladi Ivan osjeća u novoj sredini, na početku jednog novog životnog razdoblja. Spoznaje da sloboda donosi veliki teret odgovornosti za sebe sama i za svoje postupke, da je svaki čovjek prepušten sam sebi i da ne postoji onaj idealizirani svijet kojemu je cijelo vrijeme težio kao dječak.

Nakon što je prisilno napustio sjemenište i žalosni Gospin vrt, Raos je još neko vrijeme živio u uvjerenju da će postati pop, ako ništa drugo, onda iz prkosa. Već prvog

[133] Raos, Ivan, *Žalosni Gospin vrt.* Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 294.

[134] Raos, Ivan, *Smijeh izgubljenih djevojka*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 6.

popodneva dolazi pred sjemenište kako bi kriomice gledao igru svojih dojučerašnjih kolega*: Kao uznik mislio sam: nikada. Kao slobodan: odmah!*[135] U sebi razmišlja kako bi volio da ga vide, slobodnog i sretnog, ili još bolje, s nekom djevojkom. No plan mu pokvari dječak koji, vidjevši ga, poviče *Eno Meridijana i paralela!*[136] Zatim su se i ostali pridružili podrugivanju, a prefekt Kalajzić jednostavno ga je ignorirao. To mu je najviše zasmetalo, jer je upravo njemu htio pokazati svoje zadovoljstvo novim životom bez strogih pravila, a usput ga, svojim doskočicama te oštrim jezikom, i poniziti. Razočaran se vraća u svoju sobicu kod poštara Marka.

Kad nije u školi, Raos vrijeme provodi u šetnji Pjacom s prijateljima, dobacujući djevojkama, koje im isto tako mudro odgovaraju. Iako zna da niti jednu neće *prevrnuti* i da su mu djevojke jednako nedostižne kao i u sjemeništu, uživa u njihovoj blizini i mirisu. Vječno zaljubljeni mladić brzo shvaća da su samo dva puta do žene: *ženidba, za koju nisam sazreo, i kurva, za koju nemam novaca.*[137]

Ono što mladog Ivana nastavlja brinuti i sputavati je siromaštvo. Poslije prvog očeva pisma, njegove misli postaju sve pesimističnije: *Ali uzalud gazim, uzalud dižem glavu – rep siromaštva, crniji od sjene i stalniji od sjene, otegao se za mnom i vijuga svim mojim tragovima sve do kamenjara, do tog jezera bijede iz kojega je i potekao.* [138]

Kompleks zbog neimaštine manifestira se i u poglavlju nazvanom *Lažu da glad nije sramota*, jer mladi se Ivan sramio svog socijalnog statusa. Kad mu je kolega iz razreda ponudio sendvič, lukavo odgovara da prakticira Suvorinovu metodu koja savjetuje da se želudac treba odmoriti od hrane. Naivni kolega prepušta mu svoj obrok, jer želi iskušati tu metodu, a Raos, sa sendvičem u ustima, razmišlja: *Gospode, zar se zaista ne može biti sit i slobodan!* [139]

Postaje zavidan čak i svom rođaku Cviti koji je imao novo odijelo i kravatu. Njemu ga nema tko kupiti. Nosi tuđu, staru odjeću i još mora biti zahvalan dobročiniteljima, a za njegovu taštinu to je bilo pravo mučenje. No vrhunac izgubljenog dostojanstva zasigurno je događaj u kojem mladi Raos mora kleknuti pred nepoznatog čovjeka kako bi dobio sunčane naočale. Prvotno veselje ubrzo zamijeni sram zbog poniženja koje si je priuštio pred razmetljivcem , a kad mu taj isti nakon tri dana oduzme naočale, osjeća se nemoćno i jadnije nego ikada.

Splitske kavane bile su njegovo utočište. U njima je nekada radio, nekada pio i kartao, a nekada se zaljubljivao. *Minerva,* koja je ime dobila po božici mudrosti, bila je najprljavija

[135] Raos Ivan, *Smijeh izgubljenih djevojka*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 6.
[136] Ibid., str. 9.
[137] Ibid., str. 35.
[138] Ibid., str. 39.
[139] Ibid., str. 60

birtija u kojoj su svirale cajke i dolazile najjeftinije uličarke. Tamo je zalazio jer je bio siguran da neće sresti profesore iz gimnazije, a i takva zagrijana, pijana atmosfera odgovarala je njegovoj naravi. U *Ljubljanu* su znali svratiti umjetnici kojima se divio i smatrao ih svojima, ali oni nisu ni primjećivali mladića iza šanka. U takvim trenucima sam je sebi priznavao da su *njegovi ljudi pijanci, skitnice i prostitutke.* [140]

Ironično je i znakovito da je ljudsku toplinu i prihvaćanje doživio baš na takvom mjestu, od vječnih autsajdera i *ljudskog dna,* dok mu oni koji su se predstavljali kao moralni i kulturni to nisu mogli pružiti.

Na samom kraju romana Raos se vraća vidjeti ratni Split, grad svoje mladosti i spoznaje. Ne zamara se velikim događajima, nego prikazuje živote običnih ljudi i njihove neizvjesne sudbine. Susreće svoje stare prijatelje i poznanike iz Geta. Ništa nije bilo kao prije *osim kartaške braće, koja su i dalje sasvim spokojno gurala bakreni i srebrni novac s jedne na drugu stranu stola.* [141]

4.2.5. Gospin vrt

Mjesto koje je ostavilo neizbrisiv pečat na osobnost i život Ivana Raosa definitivno je Gospin vrt prema kojemu je drugi dio trilogije i dobio ime. Epitet žalosni sugerira nam kakvo je raspoloženje pratilo ovog sjemenišnog dječaka u njegovoj najosjetljivijoj dobi. Razgovorljivi dječak navikao na otvorenost i iskrenost ljudi teško se snalazi među nepoznatim dječacima, nema s kime podijeliti svoju tugu i nostalgiju za domom. Gospu i njezin vrt smatra jedinom svijetlom točkom svoga sjemenišnog života, pa u najtežim trenucima krišom tamo odlazi.

Gospa je jedino lijepo u ovoj sivoj zgradurini s deset krletaka, u kojima šuti sto i osamdeset zatočenih ptica. Jedino lijepo… Ona i njen vrt. [142]

Gospin vrt mjesto je u koje dječak nosi sve svoje tajne, probleme i najdublje osjećaje. Tamo ga uvijek čeka majka Marija, otvorena srca i sa spremnom riječi utjehe, baš kao nekada don Anđeo.

Zamišlja da šeta vrtom držeći malog Isusa za ruku, a Marija ih nježno prati pogledom. Boga Oca smatra strogim i strašnim, njega ne želi u svojoj *obitelji*. Tako i raspetog, velikog Isusa ne smatra svojim. Njegov Isus je onaj mali na slamici ili onaj dvanaestogodišnji dječak

[140] Ibid., str. 274.
[141] Ibid., str. 294.
[142] Raos, Ivan, *Žalosni Gospin vrt.* Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 33.

koji svećenicima tumači Sveto pismo. Znakovit je njegov odnos s Bogom, odnosno nepostojanje odnosa. Prema njemu osjeća samo strahopoštovanje baš kao i prema starijem prefektu i ostalim duhovnicima. Upravo je strah osjećaj koji prevladava stranicama drugog dijela trilogije. Strah od tmurne sjemenišne atmosfere, te još veći, *egzistencijalni strah*[143] od pogreške (*Ako padneš, nitko te više neće podići iznad ovaca*! [144]) koji bi ga zauvijek vratio na selo, a obitelji priuštio nezapamćenu sramotu. Tada bi susjedi Matkovići s pravom mogli reći *Bit će pop kad i moja krava*.[145] Ova se rečenica često ponavlja na stranicama romana i potvrđuje strah od povratka u selo te od razočaranja koje bi njegov siromašni otac i majka, koja je smatrala da su svi neprijatelji njoj i njezinoj djeci, teško podnijeli.

Radijus straha[146] raste paralelno s rastom erotske želje, a motiv grijeha zbog tjelesne ljubavi postaje jedan od dominantnih motiva romana. Taj *prenaglašen erotski kompleks u okviru životnog mikrokozma*[147] glavnog junaka vjerojatno je posljedica strogih sjemenišnih pravila koja su sve ljudsko i tjelesno determinirala kao grešno, pa strastvenom mladiću nije preostalo drugo nego pisati o ženi i neiskušanom tjelesnom zadovoljstvu.

4.2.6. Sjemenište

Na samom početku romana *Žalosni Gospin vrt* Raos opisuje sjemenišnu zgradu. Njegova iskrenost i oduševljenje svjedoče da se radi o djetetu odraslom u siromašnom i nazadnom okruženju. U isto vrijeme fasciniran veličinom i ljepotom sjemeništa, ali i tužan te uplašen, baš kao da je znao kakav će ga život čekati na tom mjestu. Opisujući zgradu u kojoj će provesti sljedećih šest godina, nije zaboravio spomenuti ni zgrade iz voljenog Medova Doca:

Zgrada kakve Bog ni svijet nisu vidjeli. Dugačka čitavu ulicu, pa još jednu sa strane, dugačka kao od moje kuće do crkve u Medovu Docu, dugačka kao najduži dernek, tiha kao najtiša jama i žalosna kao crna misa u kišovito jesenje jutro.[148]

Oduševljenje je poraslo kad je dobio vlastitu mekanu postelju, a za ručak meso, manistru i pekarski kruh. U Medovu Docu svi su ukućani spavali na istoj postelji, a na ručku

[143] Brkić, Mirna, *Raos između žalosti i smijeha u autobiografskoj trilogiji Vječno žalosni smijeh.* U: *Zbornik radova i pjesama*. Općina Kijevo, Kijevo 2009., str. 130.
[144] Raos, Ivan, *Žalosni Gospin vrt.* Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 119.
[145] Ibid., str. 92.
[146] Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998., str. 155.
[147] Vaupotić, Miroslav, *Mozaici autobiografske epopeje*. U: *Kolo: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, br. 7, 1966., str. 105.
[148] Raos, Ivan, *Žalosni Gospin vrt.* Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 5.

bi mu pozavidjeli i seoski popovi, za koje je poznato da su se nekada hranili daleko bolje od običnog puka. Unatoč tome, u tišini noći suočava se sa potisnutom željom za slobodom i zavičajem: *Vratite mi moja brda, moje klepke, moje ovce, moje kamenje… moje medovačko zvono!* [149]

Došavši u sjemenište, susreće se sa sinovima imućnih roditelja i nećacima kanonika koji su posjedovali, za pojam siromašnog dječaka, luksuzne stvari – pekmez i Kalodont, koji ga je toliko fascinirao da ga je jednom prilikom odlučio potajno uzeti iz ormarića kolege Dragičevića. Tada se prisjetio kako njegov otac jedva otplaćuje osnovne životne troškove, osjećao je gnjev i mržnju prema sretnijim, bogatijim dječacima: *Mrzio sam ovu gospodsku deriščad.* [150]

U njegovom rodnom selu svi su bili podjednako siromašni, pa nije bilo zavisti ni poruge na račun neimaštine. Upravo na mjestu koje najviše zastupa principe siromaštva, skromnosti i dobrote, mladi Raos prvi put doživljava poruge i uvrede na račun svoga siromaštva, točnije kape i semideponentnih hlača. *Buljooki, semideponencija* i *paralele i meridijani,* koji su se odnosili na njegovu veliku i staromodnu kapu, bile su uvrede koje su dječaka boljele, ali svakim danom sve manje. Više ga je vrijeđalo ono što se nije spominjalo , a to je njegovo odijelo koje je mrtvački zaudaralo. Nikad se nitko nije nasmijao tom nesretnom odijelu, ali Ivan je znao da su svi primijetili smrad za koji ni sam nije znao odakle dolazi. Kad bi prolazio nenapadno bi se odmicali od njega, kako bi učinili *žrtvicu*. To mu je smetalo više od svega, sažaljenje ostalih dječaka ponosnog mladića činilo je nemoćnim i postiđenim. Nepodnošljivi smrad, *neuništiv kao prokletstvo i istočni grijeh*[151], pratit će ga do kraja života, baš kao i sramota zbog siromaštva.

Kako je vrijeme odmicalo tako je i mladi Ivan postajao otvoreniji. Probudio se raosovski prkos i urođena žilavost. Više nije prešućivao uvrede i provokacije, domišljato je odgovarao, čak i profesorima. Njegova potreba za isticanjem i stalno privlačenje pozornosti u razredu, pozadinu ima u izoliranosti kojoj je bio izložen na početku školovanja. Time nastoji nadomjestiti vrijeme provedeno u samoći, ali i skrenuti pažnju sa svoga siromaštva. Zahvaljujući natprosječnoj inteligenciji i hrabrosti kakvu može imati samo dijete odraslo u beskonačnoj slobodi, od izrugivanog, siromašnog dječaka postao je jedan od omiljenih u razredu.

[149] Ibid., str. 14.
[150] Ibid., str 48.
[151] Katušić, Ivan, *Na marginama Raosove trilogije*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 306.

Njegova snalažljivost dolazi do izražaja kada je jednom prilikom izmislio da je August Šenoa rođak njegove bake. S istim bi ushićenjem kolege iz razreda slušale i da se odlučio u priču smjestiti nekog političara ili vojskovođu. Tim više znakovito je da se odlučio baš za Augustu Šenou. U sjemeništu je upoznao svijet književnosti. Osim Šenoe, oduševili su ga P. Preradović, M. Mayer, V. Deželić, Turgenjev i ostali ruski pisci koje je stariji prefekt zabranio. Nepopustljivi prefekt brani i pisanje pjesama, čak i onih pobožnih, ali mladog zanesenjaka to ne može omesti u sanjarenju o tome kako će postati poznati katolički pjesnik. Kad ode na praznike u Medov Dolac tematika se mijenja - tada su stihovi ispunjeni prizemnim motivima tjelesnosti, a namijenjeni djevojkama u koje je zaljubljen:

Tvoj glas je romon potočića hitrih
i zveket srebra u židovskoj kesi;
pa makar štošta govorili ljudi,
najljepša bit ćeš, jer najljepša jesi. [152]

Osim pjesama, piše i romane: *Romanopisac veliki* i *Dujam vukodlak – istiniti roman s Lovreća.* Slavu mu donosi drama *Posljednji razgovor hrvatskog bana grofa Petra Zrinskog i šurjaka mu Franje Krste Frankopana u tamnoj tamnici Bečkog Novog Mjesta*, u kojoj je imao i glumačku ulogu.

U sjemenišnom zatvorenom prostoru sa rigidnim pravilima, dječaku predstavlja problem i probuđeni eros. Gušenje tjelesnog nagona jedino je prihvatljivo rješenje za budućeg svećenika, ali je u opreci sa njegovom strastvenom prirodom. Upravo ga ta nepomirljivost onoga što želi i onoga što mu se nameće kao ispravno, čini tjeskobnim i nezadovoljnim. Rano iskazana seksualna svjesnost vidljiva je u primjeru s motkom:

I što se više uspinješ uz tu motku, to je i milina veća, to krv u tebi bubnja, to te sanjivi umor guši, buka u sljepoočnicama, u mozgu…[153]

Ipak, postoji i nešto čemu se mladić nije opirao u sjemeništu, a to je praksa licemjerja. Odlučio je nastaviti sa snovima o ženi i penjanjem na motku, a kasnije bi se za to ispovjedio. Svjesno je varao i sebe i Boga i ispovjednika. U jednom razgovoru sa zidovima o celibatu kaže:

Nije Grgur VII uveo celibat da nam uščuva čistoću, nego da zaštiti crkvena dobra, da ih siromašni svećenici ne potroše na gladnu djecu. Crkveni vinogradi i oranice oteše nam

[152] Raos, Ivan, *Žalosni Gospin vrt.* Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984., str. 216.
[153] Ibid., str. 102.

očinstvo. Zaboga, zidovi, uškopiše nas zbog dukata i crkvenih vinograda! I ženidba je sakramenat! [154]

Osim navedenoga, mnogo je primjera u kojem dječak s prijezirom progovara o Crkvi. Odraz je to nezadovoljstva strogim crkvenim sustavom koji ne nudi utjehu i oprost nego osuđivanje i proklinjanje.

4.2.7. Obrtnička škola

Sjemenišni prozori u hodniku i zahodima gledali su na obrtničku školu koju su mladi Raos i ostali sjemenišni dječaci smatrali leglom bludnosti, prljavštine, neznanja i opačine. Bio je to pogled u *svijet*. Dok su ostali spavali, on se iskradao i sa zahodskog prozora gledao u dvorište obrtničke škole, a što je bilo strogo zabranjeno jer su duhovnici znali da dječaci u pubertetu lako mogu pokleknuti pred slatkim grijesima vanjskog svijeta. No znatiželjnog Ivana to nije spriječilo da slobodno vrijeme provodi gledajući razigrane djevojčice obrtničke škole. Žalio je što ih nikada neće moći dotaknuti i poljubiti, maštao je o svima njima, a svoj celibat smatrao prokletstvom. Potom se kajao i molio za oprost Gospodina, ali već sutra opet bi zgriješio na isti način.

Neposredna blizina obrtničke škole i sjemenišne gimnazije još više ističe suprotnosti ta dva svijeta – crkvenog i svjetovnog, zatočeništva i slobode. Mladom Ivanu, željnom nesputanog života, ženskog tijela i svega onoga čemu teže dječaci njegovih godina, ta blizina predstavlja opasnost i svojevrsnu kušnju. On je svjestan da ga njegova znatiželja može stajati izbacivanja iz sjemeništa i sramote za sebe sama i cijelu obitelj, ali svoju strastvenost i požudu teško obuzdava.

Obrtnička škola nije samo zgrada koju pohađaju sretniji dječaci i djevojčice koji nisu pod stalnim budnim okom prefekta, okovani strogim pravilima, nego i metafora za vanjsko, grešno, svjetovno. U očima dječaka, ona je simbol svega onoga o čemu sanja – slobode, nesputanosti, smijeha i tjelesne ljubavi. Premda gotovo svakodnevno baci pogled u taj sretniji svijet, svjestan je da su mu sve te male životne radosti jako daleke i neostvarive.

[154] Ibid., str. 226.

4.2.8. Gimnazija

Inače, u školi je isto kao i u sjemenišnoj, isti predmeti, isti strah, ista objest i smijeh, sve isto, samo malo drukčije. A nakon škole nema zvona, nema svetih sjemenišnih pravila, ni prefekta- žandara… [155]

Ovako mladi Ivan opisuje svoje prve dane u splitskoj klasičnoj gimnaziji. Napokon neograničen strogim pravilima i s viškom slobodnog vremena, ali još uvijek nedovoljno zainteresiran za veliki dio školskih predmeta. Redovito na ispite dolazi nepripremljen ili uopće ne dolazi, uz ispriku da boluje od raznoraznih bolesti, najčešće, od tada vrlo raširene, tuberkuloze. Najveće teškoće zadavao mu je grčki. U završnom razredu trebao je naučiti 140 heksametara , no dosjetljiv kakav je bio, uvjerio je profesora da ne može naučiti više od deset. Dobio je prolaznu ocjenu.

Vedra duha i britka jezika brzo je postao omiljen u razredu, a ta je ljubav bila obostrana. Voljeni VII A, kako ga je nazivao, brojao je 36 mladića i svaki je od njih uvijek stao u obranu Ivana i njegovih nestašluka. No jednom je prilikom njihova buntovnost toliko povrijedila profesora filozofije da se rasplakao pred cijelom školom. Raos je u profesorovom liku vidio žalost i poniženje svoga oca. Tada ni on nije mogao zadržati suze. Sramio se svojih postupaka i znao je da isto osjeća cijeli, sad već, VIII A.

Učenje mu nije išlo, ali kad se radilo o provociranju profesora i nasmijavanju razreda, nitko nije bio bolji od njega. Upuštao se u svađe i prepirke i kad je znao da nije u pravu. Njegova je oholost otišla toliko daleko da je jednom prilikom don Mladenu rekao da se u crkvi *pipao i drpao s Vjerom*[156]. Isti taj don Mladen davao mu je bonove Crvenog križa kako ne bi bio gladan. To je samo jedan od brojnih primjera Raosove nagle naravi, a posebno je zanimljiv događaj iz poglavlja *Kosovo na Kosovu*. Kad su se vraćali s izleta iz Makarske, Raos je prije svih htio sići s broda kako bi vidio tadašnju djevojku. Međutim, ispriječio mu se učitelj crtanja, *momak što se razmeće crtanjem kao da predaje latinski*[157]. Na njegovu uvredu da je neodgojen, Raos mu uzvraća da je *kurvanjskim* novcem postao učitelj jer mu je otac bio vlasnik noćnog lokala. Ponosno i uzdignute glave prvi napušta brod. Zbog tog je incidenta trebao biti izbačen iz škole, no razrednik i don Mladen su se založili da ostane. Ostavlja dojam da je tim buntovnim činom želio nadoknaditi propušteno maturalno putovanje, na koje

[155] Raos, Ivan, *Smijeh izgubljenih djevojka*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 14.
[156] Ibid., str. 89.
[157] Ibid., str. 106.

jedini iz razreda nije otišao i pokazati razrednim kolegama kako bi im tek zabavno bilo da je on išao s njima, da je *svatko od njih žrtvovao pišljivih petnaest dinara*[158].

Svi su ti događaji posljedica kompleksa siromaštva, a samim time i osjećaja manje vrijednosti te nedostatka samopouzdanja. Na taj se način pokušava što bolje uklopiti i *probiti zid siromaštva*[159].

Na dan polaganja mature, direktor Juras prigovorio mu je zbog neprimjerene odjeće, točnije, poderanih hlača i prljave majice. Ivan se brzo snašao i presvukao u odjeću kolege Martinovića. Prirodno vrlo inteligentan i snalažljiv, na kraju uspijeva maturirati sa voljenim razredom.

Na završnoj razrednoj večeri prisjećaju se zajedničkih uspomena. To ga tjera na razmišljanje. Pita se jesu li već toliko ostarjeli da žive od sjećanja. Tužan je zbog rastanka od prijatelja iz razreda. Boji se budućnosti, odrastanja, samoće.

Zar je to taj veliki život? Zar nigdje nema nikoga koji će vječno uza te koračati, biti ti i ti on, biti jedno…[160]

Kako je glavnog lika krasila iznimno tankoćutna osobnost, neizbježno su ga obilježili različiti prostori u kojima je boravio. Onaj ruralni, detaljnije razjašnjen u poglavljima *Medov Dolac* i *Praznici u Medovu Docu* okarakteriziran je kao prostor radosti, ispunjenja i nesputanosti. Tamo Raos istinski pripada i njegova je prava osobnost u tim prostorima najbolje prikazana: prostodušnost dječaka koji više od svega voli svoje selo, ali i njegova oholost kada se, nakon prvog razreda gimnazije, vraća domu nadobudno vjerujući da je već na razini svećenika i učitelja. Ruralni prostor idealiziran je toliko da gotovo graniči s patetičnošću, no to je i očekivano budući da je to prostor najranijeg djetinjstva, a koje u svakom čovjeku budi uglavnom idilične uspomene. Ne samo kod Raosa, i u drugim književnim djelima djetinjstvo je često prostor sjećanja, osobito u trenucima povijesnih i osobnih kriza, a kako je pamćenje selektivno i odbacuje ono što je prijetnja identitetu, upravo se djetinjstvo prepoznaje kao sigurna identitetna luka[161].

Prvi susret glavnog lika s urbanim prostorom događa se na početku drugog dijela trilogije, kada dolazi pred zgradu sjemeništa. Uplašen i nesiguran, došavši iz područja kojem pripada u nepoznati i veliki Split, već na početku stvara negativne konotacije vezane za grad.

[158] Ibid., str. 146.
[159] Katušić, Ivan, *Na marginama Raosove trilogije*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 313.
[160] Raos, Ivan, *Smijeh izgubljenih djevojka*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984., str. 235.
[161] Ileš, Tatjana, *Album-grad*. U: časopis *Kolo*,broj 1. Matica hrvatska, Zagreb 2008., str. 65.

S vremenom se tih osjećaja oslobađa, pa urbani prostor postaje i prostor njegove samospoznaje kao individue, nevezane za naslijeđe i pripadnost nekomu ili nečemu.
Otvoreni prostor u tekstu u najvećem se dijelu poistovjećuje sa ruralnim prostorom, osim u slučaju *Gospina vrta* koji je smješten u urbanoj sredini, pa i tu vrijedi sve navedeno za ruralni prostor. Gospin vrt utočište je u koje dječak bježi od surovosti i represije koje osjeća u zatvorenom prostoru sjemeništa. Također, niti u gimnaziji, u kojoj dolazi do izražaja njegova inteligencija, ne osjeća se zadovoljno i sretno. Frustriran ograničenjima i zidovima koji su gušili njegov mladenački polet i budili u njemu negativne karakterne crte, često se isticao i provocirao samo kako bi prekinuo sumorne trenutke skučenog prostora. U samoći je istim tim zidovima otkrivao svoja razmišljanja i emocije, najčešće označene negativnim predznakom.

Jedini zatvoreni prostor koji ga nije sputavao bile su kavane. U vremenu između dva svjetska rata u Splitu je bilo sedam kavana te čak šezdeset i dvije gostionice.[162] Kavane su tada bile prostor okupljanja mjesne inteligencije, ljudi od javnih poslova[163], umjetnika i boema poput Tina Ujevića, kojeg Raos susreće u jednoj splitskoj kavani, te političara koji su, prema nekim mišljenjima, tamo riješili više gradskih problema, nego na sjednicama Općinskog vijeća[164]. Kao i u ostalim srednjoeuropskim gradovima, u kavanama se odvija značajniji dio kulturnog i javnog života grada, pa one postaju svojevrstan stup kulturnog društva.[165] Osim kao mjesto razgovora i pretresanja političkih zbivanja te komentiranja žena i djevojaka koje su prolazile, no nisu zalazile u tamo, kavane su postale i središte noćnog života, koje su goste privlačile zabavnim programima i nastupima pjevačica.[166] U muškom afinitetu odlaska u kavane, kao i u okupljanjima na trgovima, šetalištima i sličnim *prizorištima zajedničkog života* očituje se snažan prodor građanske društvenosti.[167]

No kavane se , s obzirom na svoju društvenu ulogu, ni ne mogu promatrati kao tipičan zatvoreni prostor. Shodno svemu napisanome, mogu se povući paralele između ruralnog i otvorenog te urbanog i zatvorenog prostora.

---

[162] Popić, Ante, *Tradicija i povijest Splitskih kavana i drugih ugostiteljskih objekata*, s http://narodni.net/tradicija-povijest-splitskih-kavana-drugih-ugostiteljskih-objekata/ (15.06.2012.)
[163] *Kavane kao mjerilo uljudbe*, s http://www.zadaretro.info/identitet/kavane/kavane.htm (15.06.2012.)
[164] Popić, Ante, *Tradicija i povijest Splitskih kavana i drugih ugostiteljskih objekata*, s http://narodni.net/tradicija-povijest-splitskih-kavana-drugih-ugostiteljskih-objekata/ (15.06.2012.)
[165]Predojević, Željko, *Ove i one osječke kavane, za ove i one Osječane u drugoj polovici 19. stoljeća*, s http://bib.irb.hr/datoteka/509180.Ove_i_one_osjeke_kavane_za_ove_i_one_Osjeane_u_drugoj_polovici_19._stoljea.pdf (15.06.2012.)
[166] Popić, Ante, *Tradicija i povijest Splitskih kavana i drugih ugostiteljskih objekata*, s http://narodni.net/tradicija-povijest-splitskih-kavana-drugih-ugostiteljskih-objekata/ (15.06.2012.)
[167]Sablić Tomić, Helena, *Osječki ženski saloni*, u Vijenac, s http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac364.nsf/AllWebDocs (15.06.2012)

4.3. Utjecaj specifičnog vremena na razvoj glavnog lika

Svi događaji smješteni u nekom prostoru također su omeđeni određenim vremenom.[168] Svako vrijeme ima svoja obilježja, specifične uvjete, svjetonazore, stil i način života. Raosovo su djetinjstvo i mladost, koje je ispisao na stranicama autobiografske trilogije, smještene u razdoblje između dva svjetska rata, što nam sugerira kako je najljepši dio autorova života ispunjen životnim nedaćama. Siromaštvo, koje je ljude njegova kraja desetljećima tjeralo trbuhom za kruhom u daleki, nepoznati svijet, nije zaobišlo ni njegovu obitelj. Vjerojatno bi se s tom životnom neprilikom vrlo lako pomirio, da nije već kao dječak u sjemeništu osjetio podrugljive poglede na svom staromodnom odjelu i kapi. Došavši u Split, Raos se susreće sa bogatim i učenim ljudima, dječacima čija se zimska i ljetna odjeća razlikuje u materijalima i obrocima kakve u selu jedu samo svećenici. Kompleks siromaštva pratit će ga tijekom sazrijevanja, tjerati u neprilike i ekstreme, no utjehu pronalazi u pisanju kojim pokušava nadomjestiti svoj niski položaj na socijalnoj ljestvici.

Također, vrijeme je to diktatorske Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca koja provodi represivnu politiku prema svemu što ima hrvatsko obilježje. Vodeća mjesta predodređena su za Srbe, pa je tako i ravnatelj splitske gimnazije koju Raos pohađa Srbin. Prema njemu osjeća netrpeljivost te kad u jednom trenutku čak povjeruje u dobrotu i čovječnost strašnog Salfa, razum mu govori da ne smije prodati svoje hrvatsko srce. Ljubav prema Hrvatskoj očituje se u njegovim dijalozima, monolozima, pjesmama koje piše i onim domoljubnima koje sa zanosom pjeva. Njegova je odanost domovini zasigurno još jača zbog teške situacije u kojoj se ona tada nalazi, jer se Raos nikada nije priklanjao većini, nego je uvijek bio na strani zakinutih i podređenih.

Ipak svu teškoću odrastanja u siromašnom i nazadnom okruženju nadoknađuje vedrina i radost koje su mu pružali njegovi najbliži u ranom djetinjstvu i vječno nasmijano nebo iznad Medova Doca. Noći provedene na sijelima, dani ispunjeni narodnom pjesmom i običajima, seoski obredi u kojima su djeca punopravno sudjelovala, vjera u Boga, vezanost za Crkvu, zavičaj i domovinu ispunili su djetinjstvo i mladost Ivana Raosa koji će i u dubokoj starosti o svom kraju i tom vremenu pričati s jednakom zanesenošću s kakvom je i napisao ovu *sociološko-psihologijsku fresku Imotske krajine*.[169]

---

[168] Peleš, Gajo, *Tumačenje romana*. ArtTresor naklada, Zagreb 1999. str. 85.

[169] Vaupotić, Miroslav, *Mozaici autobiografske epopeje*. U: *Kolo: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, br. 7, 1966., str. 106.

ZAKLJUČAK

Ivan Raos, kao jedan od najplodnijih i najsvestranijih pisaca suvremene hrvatske književnosti, svakako je vrijedan upoznavanja od strane čitatelja, i na razini lika u *Vječno žalosnom smijehu*, i u kontekstu njegove cjelokupne individue, koju ne obuhvaća u potpunosti ova autobiografska trilogija. Njegova djela zaslužuju iscrpnu valorizaciju kojom bi se odalo priznanje njegovom književnom radu, ali i tragu koji je ostavio u kulturnom životu hrvatskog naroda. Vjerujem da na našim prostorima ne postoji osoba koja nije čula za *Prosjake i sinove*, vrsno djelo domaće književnosti (i kinematografije). No mnogo je onih koji ne znaju da je to djelo upravo Ivana Raosa i njegova genijalnog smisla za humor.

U radu je bilo govora o biografiji i bibliografiji autora, posebnostima trilogije, žanrovskom određenju, stilu pripovijedanja itd. Središnji dio rada, čiji je cilj bio praćenje glavnog lika u sazrijevanju, s obzirom na ostale likove, prostor i vrijeme, donio je spoznaje o njegovim osnovnim karakternim crtama i razjasnio nam uzroke nekih njegovih postupaka i stavova. Kako je bio okružen vrlo različitim profilima ljudi, a smješten u prostore koji su podjednako uključivali beskrajnu prirodu krševitog zaleđa, splitske ulice koje istovremeno pripadaju umjetnicima i prostitutkama te represivne zgrade sjemeništa i škole, glavni lik izrastao je u vrlo osebujnu i nadasve zanimljivu ličnost. Ipak, uz sve te utjecaje, njegova je suština nepromjenjiva – na prvi pogled ohol i prepotentan, u dubini duše još uvijek jednostavni medovdolački dječak, željan ljubavi i prihvaćanja.

Cijela atmosfera trilogije pomalo je melankolična, kao što naslov *Vječno žalosni smijeh* i sugerira. Autorov je život, kao i većine ljudi njegova kraja, bio iznimno težak, no sa životnim nedaćama naučili su se nositi sa smiješkom na licu kojim su nastojali prkositi životu i nepravdi. Već naviknut na životne udarce i uvijek spreman na nove, nije nikad dopustio da mu suze obrišu osmijeh s lica. On je titrao, ako ništa drugo, onda barem na krajevima usana. Zapravo, tamo je najčešće i bio, jer nije to bio radosni i glasni smijeh, nego onaj svojstven siromahu i malom čovjeku, vječno žalosni smijeh.

Čak i u trenucima radosti, Raosa nešto sputava da bude u potpunosti sretan, da se prepusti životu i nasmije iskreno i glasno. Jesu li to uteg siromaštva, kompleksi, neispunjeni snovi o ljubavi, nezadovoljstvo samim sobom, trauma iz djetinjstva kad je naglo i prerano otrgnut iz zavičaja i obitelji ili nešto treće? Vjerujem da će se već naći netko tko će se potruditi dati odgovor na ovo pitanje, jer čitanje *Vječno žalosnog smijeha* pruža dvostruko zadovoljstvo – susret sa izvanrednim djelom hrvatske književnosti te bolje upoznavanje života i osobnosti Ivana Raosa.

LITERATURA:

a) primarna literatura

1. Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*. Zora, Zagreb 1957.

2. Raos, Ivan, *Žalosni Gospin vrt*. Zora, Zagreb 1962.

3. Raos, Ivan, *Smijeh izgubljenih djevojaka*. Matica hrvatska, Zagreb 1965.

b) sekundarna literatura

1. Brkić, Mirna, *Raos između žalosti i smijeha u autobiografskoj trilogiji Vječno žalosni smijeh.* U: *Zbornik radova i pjesama*. Općina Kijevo, Kijevo 2009.

2. Donat, Branimir, *Različito i isto*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1993.

3. Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1987.

4. Glibo, Rajko, *Ivan Raos i usmenonarodna književnost njegovog zavičaja*. U: *Osvit*,3 /4, 2004.

5. Ileš Tatjana, *Album-grad*. U: časopis *Kolo,broj 1*. Matica hrvatska, Zagreb 2008.

6. Katušić, Ivan, *Na marginama Raosove trilogije*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984.

7. Lederer, Ana, *Ivan Raos*. Meandar, Zagreb 1998.

8. Lejeune, Philippe, *Autobiografski sporazum*. U: *Autor, pripovjedač, lik*. Svjetla grada, Osijek 1999.

9. Lovrić, Fabijan, *Pikarski elementi u Smijehu izgubljenih djevojaka Ivana Raosa*. U: *Dubrovnik*, N.s. god. 21., 2010.

10. Nemec, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*. Školska knjiga, Zagreb 2003.

11. Novak, Slobodan, *Izabrana djela Ivana Raosa*. U: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1980.

12. Novaković, Goran, *Bogatstvo zavičajne kulture u Raosovoj prozi*. U: *Zbornik radova i pjesama*. Općina Kijevo, Kijevo 2009.

13. Pavletić, Vlatko, *Misaono osjećanje mjesta*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1995.

14. Peleš, Gajo, *Tumačenje romana*. ArtTresor naklada, Zagreb 1999.

15. Popić, Ante, Popić, Ante, *Tradicija i povijest Splitskih kavana i drugih ugostiteljskih objekata*, s http://narodni.net/tradicija-povijest-splitskih-kavana-drugih-ugostiteljskih-objekata/ (15.06.2012.)

16. Predojević, Željko, *Ove i one osječke kavane, za ove i one Osječane u drugoj polovici 19.stoljeća*, s http://bib.irb.hr/datoteka/509180.Ove_i_one_osjeke_kavane_za_ove_i_one_Osjeane_u_drugoj_polovici_19._stoljea.pdf
17. Prosperov Novak, Slobodan. *Povijest hrvatske književnosti*. Golden marketing, Zagreb 2003.
18. Sablić Tomić, Helena, *Intimno i javno*. Naklada Ljevak, Zagreb 2002.
19. Sablić Tomić, Helena, *Osječki ženski saloni*. U: *Vijenac*, s http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac364.nsf/AllWebDocs/Zlatni_danci (15.06.2012.)
20. Solar, Milivoj, *Rječnik književnog nazivlja*. Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006.
21. Vaupotić, Miroslav, *Mozaici autobiografske epopeje*. U: *Kolo: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, br.7, 1966.

IZVORI:

1. http://hr.wikipedia.org/wiki/Afera_Dreyfus (25.05.2012.)
2. http://hr.wikipedia.org/wiki/Kronika (10.06.2012.)
3. http://www.zadaretro.info/identitet/kavane/kavane.htm (15.06.2012.)
4. http://narodni.net/tradicija-povijest-splitskih-kavana-drugih-ugostiteljskih-objekata/ (15.06.2012.)
5. http://bib.irb.hr/datoteka/509180.Ove_i_one_osjeke_kavane_za_ove_i_one_Osjeane_u_drugoj_polovici_19._stoljea.pdf (15.06.2012.)
6. http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac364.nsf/AllWebDocs/Zlatni_danci (15.06.2012.)